

Eyleyenlerin İdeoloji Üretimleri Üzerine İlişkisel Bir Okuma: İş Adamları Örgütleri ve Üyeleri Üzerine Bir Araştırma[☆]

A Relational Reading on the Ideology Production of Agents: An Investigation on Industrialists and Businessmen's Associations and their Members

Miraç Savaş TURHAN^a, Ali DANIŞMAN^b

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi	
Başvuru	20 Ocak 2021
Kabul	15 Şubat 2021
Yayın	7 Mayıs 2021
Makale Türü	Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

Örgütsel kurumsalcılık,
İlişkisel yaklaşım,
Eyleyenliğin boyutları,
İdeolojiler,
İş adamları örgütleri.

ARTICLE INFO

Article History	
Received	20 January 2021
Accepted	15 February 2021
Published	7 May 2021
Article Type	Research Article

Keywords

Organizational institutionalism,
Relational approach,
Agentic dimensions,
Ideologies,
Businessmen's associations.

ÖZ

Bu çalışmada, Emirbayer ve Mische'nin eyleyenliğin boyutlarına ilişkin yaklaşımlarından hareketle, kolektif (örgütler) ve bireysel aktörlerin, farklı düzeyli ve ilişkisel bağlamlarda eyleyenlik yönelimlerinin üretim/yeniden üretim süreçlerindeki görünümü merak konusu edilmiştir. Bu meraka istinaden, Türkiye'de faaliyet gösteren iki farklı gönüllü iş adamları örgütü olan TÜSİAD/TÜRKONFED ve MÜSİAD ile bunların üyeleri "ideoloji" kavramı üzerinden incelenmiştir. İnceleme kapsamında, örgütsel aktörler düzeyinde basılı-süreli yayınlar ile sosyal medya hesaplarından, bireysel aktörler düzeyinde de sosyal medya hesapları ile görüşmelere dayanarak veriler toplanmış ve toplanan veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir. Ortaya çıkan bulgular, Emirbayer ve Mische'nin farklı bağlamların, eyleyenliğin farklı boyutlarını ortaya çıkarabileceğine ilişkin öngörülerini destekler nitelikte olmuştur. Buna göre, kolektif ve bireysel aktörlerin ideoloji üretimleri ve yeniden üretimleri, basılı-süreli yayınlar, sosyal medya hesapları ve yüz yüze görüşmelerde, diğer bir deyişle, farklı ilişkisel bağlamlarda önemli ölçüde farklılaşmaktadır.

ABSTRACT

In this study, based on Emirbayer and Mische's approach to agentic dimensions, the agency tendencies of collective (organizations) and individual actors in production/reproduction processes at different levels and in different relational contexts have become an issue of concern. Regarding this concern, an investigation was conducted on the concept of "ideology" across two distinct voluntary-based associations and their members in Turkey, TÜSİAD (Turkish Industrialists' and Businessmen's Association)/TÜRKONFED (Turkish Enterprise and Business Confederation) and MÜSİAD (Independent Industrialists' and Businessmen's Association). As part of the investigation, the data were obtained from periodicals and social media for organizational-level actors and social media and interviews for individual-level actors and scrutinized using content analysis. The findings of the investigation support Emirbayer and Mische's suggestion that different contexts conduce to different agentic intentions. Accordingly, the production and reproduction of the ideologies by collective and individual actors noticeably varied among periodicals, social media, and interviews, namely, at different levels and in different relational contexts.

EXTENDED SUMMARY

It appears that the studies of institutional theory as a field of organizational sociology seek to establish an integrative framework between the dualities such as structure-agency and macro-micro either by going back to its roots, or by

abstracting the concepts of institutional entrepreneurship (DiMaggio, 1988), institutional logics (Friedland & Alford, 1991), and institutional work (Lawrence & Suddaby, 2006). However, when it comes to production and reproduction mechanisms of institutionalized structures, the issue about the details of ordinary actors' everyday life has not yet been

[☆] Bu çalışma, birinci yazarın (ikinci yazarın danışmanlığında tamamlanmış olduğu) doktora tezinden üretilmiştir. Çalışmada yer alan "eyleyenlik, ilişkisel yaklaşım-ideoloji ilişkisi ve örgütsel kurumsalcılık" konusuna ilişkin bölümlerin erken bir versiyonu 26. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresinde "Kurumsal Kuramda Eyleyenlik Meselesi: İdeoloji Kavramı Bir Çözüm Olabilir mi?" başlığı ile bildiri olarak (Turhan ve Danişman, 2018) sunulmuştur.

✉ Sorumlu Yazar/Corresponding Author

^a Dr.Öğr. Üyesi, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Kestel Kampüsü, 07425, Alanya, Antalya-Türkiye. **E-Posta:** mirac.turhan@alanya.edu.tr, **ORCID:** https://orcid.org/0000-0002-9479-1215.

^b Prof.Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İşletme Bölümü, Ankara-Türkiye, **E-Posta:** ali.danisman@asbu.edu.tr, **ORCID:** https://orcid.org/0000-0002-7770-7106

resolved (Lawrence, Leca, & Zilber, 2013; Lawrence, Suddaby, & Leca, 2009a, 2011; Powell & Colyvas, 2008). Such a situation necessarily leaves the attempts to integrate dualities incomplete.

At this point, some draw attention to the different potentials that can fill the gap in this situation. The most remarkable one appears to be seen in the studies that invoke the perspective of relational sociology (Emirbayer, 1997) to organizational institutionalism (Battilana & D'Aunno, 2009; Feldman & Pentland, 2003; Lawrence et al, 2009a, Reed, 2003). While the adoption of relational sociology perspective to the studies of organizational institutionalism has been received an increasing interest, institutional theory scholars have specifically sought to find alternative abstractions that can be used as a conceptual framework in addition to the concept of institutional logics. The concept of ideology, which has aroused a little interest in organizational institutionalism, has been proposed as a striking framework that can provide comprehensive thinking and understanding opportunities in multiple contexts. (Meyer, Sahlin, Ventresca, & Walgenbach, 2009b). Indeed, the features that the concept of ideology has held a potential to contribute to the integrative viewpoint that organizational institutionalism has, pertaining to sociological dualisms, given that it supports reflexive-based multiple thinking and working frameworks (Van Dijk, 1998), in addition to opportunities that it enables in different contexts.

The reason for this study lies on the opportunity to contribute to filling the gaps in the organizational institutionalism by introducing the possibilities that the concepts of relational sociology and ideology can provide. By taking this opportunity to ask the question of “how do different temporal/relational context conduce to and support particular forms of agencies?” raised by Emirbayer and Mische (1998, p. 1005-1008) for empirical studies, we carried out an investigation on TÜSİAD (Turkish Enterprise and Business Confederation)/TÜRKONFED (Turkish Enterprise and Business Confederation) and MÜSİAD (Independent Industrialists' and Businessmen's Association) and their members, which are commonly thought to have different ideological orientations in Turkey (Buğra, 1998; Buğra & Savaşkan, 2014; Keyman & Koyuncu, 2005; Öniş & Türem, 2001). Through this investigation, we sought to demonstrate which ideologies are produced and reproduced by these two different organizations and their members at different levels and in different relational contexts. To do this, we followed the systematic evaluation of Bora & Gültenkingil (2009b), Bora (2017) and Çaha & Şahin (2013) about the subjects of political ideology detection in the context of Turkey. Accordingly, the political ideologies somehow appeared in Turkey are modernization and westernization (Bora, 2017, p. 65-118; Kocabaşoğlu, 2007), nationalism (Aydın, 2013; Bora, 2017, p. 195-270; 2008), Kemalism and Atatürkism (Bora, 2017, s. 119-194; Çelik, 2013; İnsel, 2009), conservatism (Akıncı, 2013; Bora, 2017, p. 341-414; Çiğdem, 2006), Islamism (Aktay, 2005; Bora, 2107, p. 415-517; Gauda and Çaha, 2013), Liberalism (Bora, 2017, p. 519-571; Erdoğan and Yılmaz, 2005; Şahin, 2013) and left thought or leftism (Bora, 2017, p. 573-739; Duman, 2013; Gültenkingil, 2008). In our study, to understand how these ideologies are produced and reproduced at different levels

and in different relational contexts, we gathered data from periodicals and social media for organizational-level actors and social media and interviews for individual-level actors. Then we scrutinized the data using content analysis (Mayring, 2000; Schreier, 2013) and visualized them (Ertug, Gruber, Nyberg, & Steensma, 2018; Henderson and Segal, 2013).

The findings of our research revealed that both TÜSİAD/TÜRKONFED and MÜSİAD produce and reproduce different ideologies at various levels in the context of periodical publications and social media accounts. In the periodical publications, for example, liberalism and modernization came into prominence in terms of TÜSİAD/TÜRKONFED, while liberalism and conservatism were primary topics for MÜSİAD. The prominence of liberalism in the periodicals of both organizations has not created any confusion as they are ultimately business associations, while the prevalence of modernization-westernization on the TÜSİAD/TÜRKONFED front and conservatism on the MÜSİAD front can be regarded as reasonable based on the public impressions of these organizations.

The interesting point in this part of analysis is that when social media accounts are considered as relational context, no change is encountered on the part of TÜSİAD/TÜRKONFED, but nationalism and Islamism on the MÜSİAD front stand out in a way that leaves behind conservatism. Therefore, the finding observed in the MÜSİAD front is notable in terms of production and reproduction of different ideologies across relational contexts. This finding supports the suggestion by Emirbayer and Mische (1998) that the role of different relational contexts should be taken into consideration in terms of actor's agency.

Our findings demonstrated the modifying role of the relational contexts at the level of individual actors as well. Accordingly, when the social media accounts of TÜSİAD/TÜRKONFED and MÜSİAD members were taken into consideration, the subject of production/reproduction was mainly Kemalism-Atatürkism along with nationalism among the TÜSİAD/TURKONFED members, while Islamism and nationalism have become the common topics among the members of MÜSİAD. What is interesting about the findings is that liberalization as an ideology was not very prominent and ranked in the third place in social media accounts for both organization members. On the other hand, when it comes to face-to-face interviews, while the members of TÜSİAD/TÜRKONFED kept prioritizing the ideology of Kemalism-Atatürkism, nationalism fell behind compared to its place on social media. A similar decline appeared in terms of Islamism and nationalism among the members of MÜSİAD, especially when compared to liberalism. While these two ideologies were subject to production/reproduction in the context of social media accounts, they appeared to fall behind liberalism in the context of face-to-face interviews. It appears that although the members of both organizations produce intensively nationalism, it has been seen in the face-to-face interviews that this balance has significantly shifted in favor of liberalism.

When we compared the ideology production between the collective and the individual actors, we found no parallels

in the production/reproduction of ideologies between them on social media accounts. We observed that liberalism in both organizations at the collective level was a leading ideology, while Kemalism-Atatürkism and nationalism among TŪSİAD/TŪRKONFED members and Islamism and nationalism among MŪSİAD members were observed to be prominent ideologies at the individual level. Apparently, while liberalism tend to be a collective level ideology for both TŪSİAD/TŪRKONFED and MŪSİAD, individual level ideologies are likely to be Kemalism-Atatürkism along with nationalism among TŪSİAD/TŪRKONFED members and nationalism and Islamism among MŪSİAD members. These results clearly indicate that the production/reproduction of different ideologies occur in different ways not only between different collective actors but also between collective actors and individual members.

Based on the results of our study, one can conclude that both organizational sociology and organizational institutionalism would have an incomplete perspective if agency is put aside by being regarded as a simple concept. The fact that the actors at different levels or in different relational contexts can turn to varied practices in the production/reproduction of the ideologies, and thereby in their orientation regarding the dimensions of agency, is substantially crucial in showing how the subject of "agency" in the theoretical and conceptual framework indicates a sensitive abstraction. Our results thus emphasize the importance of examining "the characteristics of small-scale actions even, if they do not aim to directly influence institutionalized patterns- such as institutions, ideologies, logics". In this respect, based on the results of our study, we can expect the institutionalists in organizational analysis to have more encouragement in their future studies to consider that actors are not just capable of influencing institutions and agency does not solely consist of purposeful actions of such actors.

The results of our study also provide insights on the business context of Turkey. The findings indicating that two business associations and their members display variations in producing and reproducing of the ideologies at different levels and in different relational contexts may guide the researchers to reconsider the attributes of ideologies in Turkish business context. The evolution of nationalism and Kemalism-Atatürkism, which create the impression of "individual actor ideologies" to a certain degree, to modernization and westernization in the level of collective actors, and the evolution of nationalism and Islamism, which similarly create the impression of "individual actor ideologies", to conservatism in the level of collective actors can be considered in this regard. Likewise, the fact that ideologies such as Kemalism-Atatürkism and Islamism, which appear to come to the fore in the context of social media, are not seen as such prominent in the context of face-to-face interviews may also be considered important in terms of indicating new directions for future research.

It should also be addressed that the examination of the historical process, which was limited to the time period between 2010-2014 in this study, at long intervals with longitudinal perspectives may be important in terms of

understanding the characteristics of small-scale actions even if they do not aim to directly affect institutionalized patterns (institutions, ideologies, logics). On the other hand, different study designs focusing on other structures possessing similar characteristics except to businessmen organizations would also offer paramount opportunities in terms of understanding both characteristics specific to the context of Turkey and the concept of agency.

1. Giriş

Örgüt sosyolojisindeki kurumsalcı yaklaşım ya da diğer bir söyleyişle örgütsel kurumsalcılık çalışmalarında (Greenwood, Oliver, Sahlin-Andersson ve Suddaby, 2008), gerek yaklaşımın kökenleri itibari ile gerekse kurumsal girişimcilik (institutional entrepreneurship) (DiMaggio, 1988), kurumsal mantıklar (institutional logics) (Friedland ve Alford, 1991) ve kurumsal iş (institutional work) (Lawrence ve Suddaby, 2006) gibi soyutlamalar vasıtası ile *yapı-eyleyen*¹ ve makro-mikro gibi ikilikler nezdinde bütünleştirici bir çerçeve oluşturma gayretinde bulunduğu görülmektedir (Turhan ve Danişman, 2016). Ancak halen, kurumsallaşmış yapıların *üretim ve yeniden üretim* mekanizmaları söz konusu olduğunda fevkalade önem arz eden "*sıradan aktörlerin gündelik hayatlarının ayrıntıları*" hususuna yeterince nüfuz edilememiştir (Lawrence vd., 2013; Lawrence vd., 2009a, 2011; Powell ve Colyvas, 2008). Bilinçli yahut bilinçsiz bir perspektif ile tezahür eden bu türden bir yönelim, yapı-eyleyen ve makro-mikro gibi ikilikler nezdinde sahip olunmaya çalışılan bütünleştirici pozisyonu aksak bırakmaktadır. Bu noktada, bir takım çağrılarla, söz konusu durumun ortaya çıkardığı boşluğu doldurmaya yönelik farklı potansiyellere işaret edilmiştir (Delbridge ve Edwards, 2007; Mutch, Delbridge ve Ventresca, 2006). Bu çağrılar arasında en dikkat çekici olanı, *ilişkisel sosyolojinin* (Emirbayer, 1997) sahip olduğu perspektifi, örgütsel kurumsalcılığa davet eden çalışmalarda karşımıza çıkmaktadır (Battilana ve D'Aunno, 2009; Feldman ve Pentland, 2003; Lawrence vd., 2009a; Reed, 2003). Tözcü (substantialist) (Çeğin ve Göker, 2012) bakış açıları yerine, diyalektik ilişkileri ön plana alan "*düşünümsel (reflexive)*" temelli farklı düşünme ve çalışma çerçeveleri öneren ilişkisel sosyolojinin örgütsel kurumsalcılığa yapabileceği olası katkılar heyecan verici bir nitelik arz etmektedir. Ayrıca, ilişkisel sosyoloji söz konusu olduğunda, ontolojik tartışmalar çerçevesinde gözlemlenen yoğunlaşmalar nedeni ile felsefenin sosyolojik düşünceye yönelik olası metafizik müdahalelerinin ancak epistemoloji düzeyindeki çalışmalarla aşılabileceği düşüncesi (Kasapoğlu, 2016a, 2016b; Kivinen ve Piironen, 2004, 2006, 2007, 2012, 2013) de bu heyecanı arttırmaktadır.

Örgütsel kurumsalcılıkta, son yıllarda dile getirilen çağrılar içerisinde dikkat çeken diğer bir unsur da, özellikle *kurumsal mantıklar* gibi soyutlamalar yanında kavramsal çerçeve olarak kullanılabilir diğer alternatifler üzerine yürütülen tartışmalarda karşımıza çıkmaktadır. Bunlar arasında, özellikle "*ideoloji*" kavramının örgütsel kurumsalcılıkta gördüğü yetersiz ilgiye rağmen, farklı bağlamlarda sağlayabileceği geniş düşünme ve anlama fırsatları üzerinde yoğunlaşan çalışmalar dikkat çekicidir (Meyer vd., 2009b). İdeoloji kavramının sahip olduğu

¹ Bu çalışmada, İngilizcedeki "agency/agent" kavramlarının karşılığı olarak Türkçe örgüt kuramları yazınındaki yaygın kullanımına istinaden

"eyleyenlik/eyleyen" sözcüklerinin kullanılması tercih edilmiştir [örn. Sargut (2007, s. 51-55); Sargut ve Özen (2007, s. 20)].

özellikler, farklı bağlamlarda sağlayabileceği ekstra olanakların yanında, "düşünsel (reflexive)" temelli farklı düşünme ve çalışma çerçevelerini de destekler mahiyette olması bakımından (Van Dijk, 1998) örgütsel kurumsalcılığın sosyolojik ikilikler nezdinde sahip olduğu bütünleştirici bakış açısına katkı yapma potansiyeli taşımaktadır. Bu itibarla, bir kavramsal çerçeve olarak bulundurulması ihtimali, *sıradan aktörlerin gündelik hayatlarının ayrıntılarına nüfuz edebilme* imkânını da güçlendirmektedir. İşte bu çalışmanın ortaya çıkışı nedenini de, örgütsel kurumsalcılığın "yapı-eyleyen ikiliği" nezdinde barındırdığı kimi boşluklara, "ilişkisel sosyoloji" ile "ideoloji kavramının" sağlayabileceği imkânlar dâhilinde katkı yapabileceği olanağı oluşturmaktadır. Bu çerçevede çalışmada, Emirbayer ve Mische'nin (1998, s. 1005-1008) görgül çalışmalar için önerdiği "*farklı ilişkisel bağlamlar, belirli eyleyenlik biçimlerine nasıl vesile olurlar ve bunları ne biçimde desteklerler?*" sorusuna cevap aranmaktadır.

Bu soruyu cevaplandırmak üzere, Türkiye'de kurumsal olarak farklı ideolojilere sahip olduğu düşünülen iki iş adamları derneği ve üyeleri üzerinde bir araştırma yapılmıştır. Aynı sektörde, hatta aynı bölge ve ilde faaliyet gösteren iş adamlarının, farklı isimler altında yapılmış iş adamları örgütleri altında kümelenmiş oldukları bilinen Türkiye'de, bu kümelenme, genelde iş adamları arasındaki *ideolojik* farklılıklar ile izah edilmektedir (Buğra, 1998; Buğra ve Savaşkan, 2014; Keyman ve Koyuncu, 2005; Öniş ve Türem, 2001). Buna göre, gerek kolektif aktörler olarak bu örgütlerin, gerekse bireysel aktörler olarak bu örgütlere üye iş adamlarının farklı ideolojilerin üretim/yeniden üretim süreçlerine katkıda bulunabilmeleri söz konusu olabilecektir. Ancak biri kolektif diğeri bireysel olmak üzere farklı *iki düzeyli bağlama* işaret eden bu aktörlerin, üretim/yeniden üretim süreçlerinde ne türden farklı ve/veya benzer görünüm sergiledikleri, üzerinde yeterince durulmayan bir meseledir. *Farklı düzeylerdeki aktörlerin* rol aldıkları üretim/yeniden üretim süreçlerinin anlaşılabilmesi, bunların hangi ideolojilerin üretimlerini ve yeniden üretimlerini gerçekleştirdiklerinin, dolayısı ile de hangi *eyleyenlik boyutlarını* sergileyebildiklerinin karşılaştırılabilmesi açısından kuramsal katkı yapabilecek bir husus teşkil etmektedir.

Diğer taraftan, gerek kolektif gerekse bireysel aktörler arasında, gündelik hayatın yapıp-etmeleri içerisinde onlara ilişkisel bağlamdan söz edilebilir. Özellikle, geleneksel ilişkisel bağlamlara ek olarak, 21'inci yüzyılın ilk 20 yılını geride bırakırken, gündelik hayatın ayrılmaz bir parçası haline gelen internet tabanlı ilişkisel bağlamların aktörlerin yapıp-etmeleri çerçevesinde pek çok üretim/yeniden üretim faaliyetine zemin oluşturdukları açıktır. Buna rağmen, farklı *ilişkisel bağlamlarda*, aktörlerin, üretim/yeniden üretim süreçlerinde ne türden farklı ve/veya benzer görünüm sergiledikleri, üzerinde yeterince durulmayan bir konu olarak karşımızda durmaktadır. Yine, Emirbayer ve Mische'nin (1998, s. 1005-1008) dikkat çektiği noktalardan hareketle, üretim/yeniden üretim süreçleri içerisinde rol alan aktörlerin, *farklı ilişkisel bağlamlarda* hangi ideolojilerin üretimlerini/yeniden üretimlerini gerçekleştirdiklerinin, dolayısı ile de hangi *eyleyenlik boyutlarını* sergilediklerinin anlaşılabilmesi, bu çalışmanın kuramsal çerçevede katkı yapabileceği bir diğer husus olabilecektir.

Çalışmada öncelikle Emirbayer ve Mische'nin çizdiği çerçeve dâhilinde, ilişkisel yaklaşımın "eyleyenlik" üzerine bina ettiği perspektif ve bu perspektifin ortaya koyduğu düşünsel altyapı üzerinde durulmaktadır. Sonrasında bir kavramsal soyutlama çerçevesi olarak "ideoloji" ile "ilişkisel yaklaşım-ideoloji" ve "ideoloji-örgütsel kurumsalcılık" ilişkilerinin temellerinden bahsedilmektedir. Bu bölümde esas olarak, genelde ilişkisel yaklaşım, daha özeldir ise Emirbayer ve Mische'nin (1998) ortaya koyduğu fikrî temeller çerçevesinde, "ideoloji" kavramının neden ve nasıl özellikle eyleyenlik söz konusu edildiğinde örgütsel kurumsalcılıktaki mevcut kavramların ötesinde bir tür "anlama ve açıklama alanı" oluşturabileceği hususu üzerine geliştirilen tartışma yer almaktadır. Sonraki bölüm, Türkiye bağlamının anlaşılabilmesi çabasının bir yansımasıdır. Bu bölümde yapılan değerlendirmeler, Türkiye bağlamının, kavramsal çerçevede tartışılan noktalara ne açılardan katkı yapabilecek görgül unsurlara sahip olduğunun ortaya konulmasını amaçlamaktadır. Çalışma, veri kaynakları ile yöntemle dair ayrıntıların verilmesinin akabinde, öncelikle bulguların ortaya konulduğu, sonrasında ise bunlara ilişkin değerlendirmelerin yapıldığı tartışma ve sonuç bölümleri ile son bulmaktadır.

2. Eyleyenlik, İlişkisel Yaklaşım-İdeoloji İlişkisi ve Örgütsel Kurumsalcılık

Emirbayer'e (1997) göre, günümüzde, sosyal bilimlerdeki önemli sorunların temelinde, toplum-birey, özne-nesne, makro-mikro yahut yapı-eyleyen gibi ikiliklerden ziyade, bu ikilikler ele alınırken benimsenen bakış açılarının sığılığı yatmaktadır. Bilhassa, "eyleyenlik" kavramının nadiren sistematik bir analize tabi tutulduğunun altını çizen Emirbayer ve Mische (1998), son kertede basit ve güdük bir kavram olarak ortada kalan eyleyenliğin, rasyonel aktör temelli perspektiflerin soyut iradeciliğinden kurtulmaya çalışıldığı ölçüde yapısalcı perspektiflerin kültürel ahmakları (cultural dopes) olarak görülmeye başlandığını, buradan kurtulmak istendiğinde de rasyonel aktör temelli perspektiflerin soyut iradeciliğine yeniden teslim olduğunu vurgulamakta; Pierre Bourdieu ve Anthony Giddens gibi pratik teorisyenlerinin geliştirdikleri kuramları ise, eyleyenliği, "alışıl gelmiş, tekrara dayalı ve gerçekliği sorgulamadan benimsenen pratiklere" indirmediği yönünde eleştirmektedir. Sosyal gerçekliğin anlaşılabilmesi çabası içerisinde, süreçlere ve ilişkilere yeterince kıymet vermemekten kaynaklanan bu sığılığı *tözcülük (substantialism)* olarak adlandıran Emirbayer (1997), sosyal bilimcilerin artık devingen, sürekli ve süreçsel boyutlara odaklanmış *ilişkiselci (relationalist)* perspektiflere yönelmeleri gerekliliğinin altını çizmektedir.

Emirbayer ve Mische (1998), bu noktada, özellikle de görgül anlamda bir yol haritası önermemekle birlikte (s. 1006, dipnot), eyleyenliğe ve eyleyenliğin boyutlarına dair ortaya koyduklarıyla, yöntemsel perspektiflerin ötesinde yeni ve/veya farklı kavramsal boyutlara işaret etmektedirler. Emirbayer ve Mische'in işaret ettikleri bu doğrultuda, "ideoloji" kavramı bir analiz çerçevesi olarak önerilebilir. Tanımlanması zor ancak bir o kadar da ilgi çekici bir kavram olarak karşımıza çıkan *ideolojinin* (Eagleton, 1991; Heywood, 2012; McLellan, 1995), ayrıntılı bir incelemesi, şüphe yok ki bu çalışmanın kapsamını aşmaktadır. Ancak kavramın, ilişkisel

yaklaşımın görgül tarafına yapabileceği muhtemel katkıının üzerinde durmak gerekmektedir. Mardin (1983), ideolojilerin sistemli bir düşünce yapısına işaret edecek biçimde *yapısallaşmış (sert) ideolojilerle*, bu düşünce yapılarının pek çoklarından etkilenmiş, bu suretle de karmaşık, hatta bazen tutarsız fikir kalıplarından oluşabilen *yumuşak ideolojiler* olmak üzere ikiye ayrılabilceğini vurgulamıştır. Mardin'in (1983) bu sınıflandırmasında, *yapısallaşmış ideolojiler* entelijansiya ve akademideki kurumsal ve kavramsal temelli doktriner tartışmaları ve üretimleri kapsamaktayken, *yumuşak ideolojiler*, bireylerin gündelik hayatları boyunca maruz kaldıkları pek çok fikri yayılım karşısında geliştirdikleri karmaşık düşünce kalıpları ile fikri ve pratik boyutlu üretimleri içermektedir.

Sahip oldukları bu nitelikler sayesinde ideolojiler, Emirbayer'in (1997) işaret ettiği üzere, sosyal dünyanın gerçekliğinin anlaşılabilmesi çabası içerisinde, süreçlere ve ilişkilere yeterince kıymet vermemekten kaynaklanan *tözcülüğün (substantialism)* aşılabilmesi ve sosyal bilimcilerce devingen, sürekli ve süreçsel boyutlara odaklanmış *ilişkiselci (relationalist)* perspektiflere yönelmesi yolunda muazzam bir perspektif sağlamaktadır. Öyle ki her biri kurumsallaşmış örüntüler olan ideolojiler, sahip oldukları yapısal ve sınırlayıcı (sert) özelliklerinin yanında bireylerin eyleyenlik kapasiteleri çerçevesinde değerlendirilebilecek (yumuşak) boyutlara da ev sahipliği yapabildiklerinden sosyolojik ikiliklerin bütüncül bir biçimde ele alınmasına temel oluşturabilecek çok düzeyli bir soyutlama çerçevesi sunabilmektedir.

Sosyal bilimlerin diğer sahalarında yirminci yüzyıl boyunca gördüğü yoğun ilgiye rağmen, gerek örgüt kuramlarının genelinde gerekse örgütsel kurumsalcılık özelinde, erken dönem kurumsal ve sonraki görgül çalışmalarda yapılan göndermeler dışında [ör. Barley ve Kunda (1992); Boli-Bennett ve Meyer (1978); Brunsson (1982); DiMaggio (1983); Guille'n (1994); Meyer (1986); Thomas, Meyer, Ramirez, ve Boli (1987)], ideoloji kavramına karşı genel bir görmezden gelme halinin varlığı dikkat çekmektedir (Meyer, Sahlin, Ventresca ve Walgenbach, 2009a). 2000'lerin başlarından itibaren örgütsel kurumsalcılık içerisinde ideoloji kavramına yeniden ilgi duyan çalışmalarla karşılaşılmaktaysa da [ör. Clemens ve Cook (1999); Hallett, Schulman, ve Fine (2008); Hallett ve Ventresca (2006); Hardy ve Maguire (2008); Kaplan (2008); Lawrence, Suddaby, ve Leca (2009b); Lounsbury, Ventresca, ve Hirsch (2003); Schneiberg ve Clemens (2006)], bunlar genel eğilimi değiştirmemektedir.

Oysaki örgütsel kurumsalcılık geleneği için çok önemli bir yere sahip olduğu aşikâr olan Berger ve Luckmann'a (1966) göre, *ideoloji, kurumsallaşmış örüntülerle güç ve çıkar mücadelelerinin kesiştiği alanda ortaya çıkan bir olguya* işaret etmektedir. Örgütsel kurumsalcılık içerisinde oldukça ön plana çıkan kurumsal mantıklar kavramsallaştırmasının mimarları Friedland ve Alford'a (1991, s. 253) göre, "kültürel çalışmalarda siyasetin görmezden gelinmesi" kabul edilemez bir durumdur. Yine, Friedland, "Örgüt Sosyolojisi Araştırmaları (Research in the Sociology of Organizations)" serisinde yayımlanan "Kurumlar ve İdeoloji (Institutions and Ideology)" (Meyer vd., 2009b) başlıklı derlemede kaleme aldığı yazısında (Friedland, 2009), "kurumlar sadece güç ve çıkar ilişkilerini meşrulaştıran dil çerçevesinde oluştukları için değil bizatihi

güç ilişkilerini oluşturan pratikleri de ürettikleri için ideolojiktirler" açıklamasında bulunmaktadır. Aynı derlemede Meyer ve arkadaşları (2009a), kavram olarak *ideoloji* ile *kurumsal mantıkların* benzerliklerini tartışırken, Friedland ve Alford'un (1991) kurumların ideolojik yanlarından bahsedip kültürel çalışmalardaki apolitik durumu eleştiri konusu ederlerken ideoloji yerine neden kurumsal mantıklar kavramı üzerinde durmayı tercih ettiklerini sorgulamaktadırlar. Kurumsal mantıkların, "ideoloji kavramını dile getirmeden ideolojilerle çalışmanın bir yolu" olup olmadığını tartıştıkları görülen Meyer ve arkadaşlarının (2009a) tanım olarak kurumsal mantıklar ile ideolojiler arasında yaptıkları karşılaştırmalar sonucunda ulaştıkları bulgular bu sorunun önemini arttırmaktadır.

Örgütsel kurumsalcılık da dâhil olmak üzere örgüt kuramlarının pek çoğunda "ideoloji" kavramı söz konusu olduğunda gözlemlenen bu soğuk tavrın, bu kuramların önemli bir bölümünün ortaya çıktığı coğrafya olan Birleşik Devletlerde kavram karşısında sahip olunan önyargıyla ilişkilendirilmesi hatalı olmasa gerektir. Zira hakkında yazılmış eserlerin pek çoğunda, özellikle Soğuk Savaş yıllarında, doğrudan sosyalizm ile ilintili bir kavram olarak konumlandırılan ideolojinin, entelektüel ve akademik çevrelerce kullanılmasının ne denli zor olduğu açıkça tartışılmaktadır (McLellan, 1995).

Gelinen noktada, gerek örgüt kuramlarının genelinde gerekse örgütsel kurumsalcılık özelinde, ideoloji kavramının çok uzak bir soyutlama çerçevesi olmadığı, ancak kimi *tarihsel* koşullara ve zorunluluklara bağlı olarak kullanılmasının tercih edilmemiş olabileceği anlaşılmaktadır. Dolayısı ile *kurumların ideolojik taraflarıyla, esasen her biri kurumsallaşmış örüntüler olan ideolojilerin* örgütsel kurumsalcılık içerisinde hangi alternatif kavramlarla örtüştüğü tartışmasına daha fazla girmeden, ideolojinin örgütsel kurumsalcılık için yabancı bir kavram olmadığına anlaşılması bu noktada bizim için yeterli görülmektedir.

Emirbayer ve Mische (1998), aktörlerin eyleyenlik olanaklarını mümkün hale getirebilecek unsurlar bahsinde farklı ilişki bağlamlarını bu olanaklar üzerindeki etkilerini Goffman'ın (1959) argümanlarından hareketle ortaya koymaktadırlar. "Gündelik Hayatta Benliğin Sunumu (The Presentation of Self in Everyday Life)" isimli eserinde Goffman (1959), aktörlerin "*karşılaşmaları*" ile bu karşılaşmaların niteliklerine bağlı olarak benimseyecekleri "*roller*" çerçevesinde ne türden farklılaşmaların ortaya çıkabileceğini derinlemesine ele almıştır. Buna göre, farklı biçimlerde gerçekleşen karşılaşmaların ortaya çıkardığı "*ilişkisel bağlamlar*", aktörlerin farklı roller benimsemelerine imkân tanımakta ve bu suretle onlara eyleyenlik olanakları sağlamaktadır. Emirbayer ve Mische'ye (1998) göre de, *sosyalliğin farklı ilişki bağlamlarında oluşan farklı biçimleri, eyleyenliğin olanaklarını farklı görünümlere sahip olabilecek şekilde oluşturabilme kapasitesine* bağlı olarak önem arz etmektedir. Bu nedenle, eyleyenliğin tüm boyutları ile ve derinlemesine bir irdelemeye konu edilebilmesi ancak farklı ilişki bağlamlarının aktörlerin eyleyenlik olanakları üzerindeki etkilerinin göz önünde bulundurulması ile mümkün olabilecektir. Bu çerçevede, bu çalışmada, *belirli bir tarihsel süreç dâhilinde aktörlerin, farklı düzeylerde ve farklı ilişki bağlamlarında hangi ideolojilerin*

üretimlerini/yeniden üretimlerini gerçekleştirmekte oldukları ve hangi eyleyenlik boyutlarının ortaya çıkmasını sağladıkları anlaşılmaya çalışılmaktadır. Şu halde, bize, ideoloji(ler) üzerinden eyleyenliğin boyutlarını gözlemleyebileceğimiz somut bir bağlam gerekmektedir. Bir sonraki bölümde, Türkiye’de iş adamları örgütleri ile bunların üyelerinin hangi özellikleri ile böylesine bir incelemeye bağlam oluşturabileceği izah edilmeye çalışılmaktadır.

3. Türkiye’de İş Adamları Örgütleri, İdeolojik Ayrımlar ve Araştırma Sorusu

Araştırmada, ideolojik farklılıkları konusunda pek şüphe barındırmayan iki örgütlenme yapısı incelenmiştir. Bunlardan ilki, 1971 yılında kurulan Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) ile TÜSİAD’ın desteği ve etkisi ile kurulduğu gözlemlenen (Buğra ve Savaşkan, 2014) Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonunun (TÜRKONFED) oluşturduğu örgütlenme yapısıdır. Diğeri ise, 1990 yılında Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD) olarak kurulan örgütlenme yapısıdır. 1970’li yılların hemen başında, oda tipi örgüt yapılarının sahip olduğu yarı-kamusal bürokratik özelliklere bir tür tepki olarak ortaya çıkan ve TÜSİAD’ın kuruluşu ile somut olarak başlayan gönüllü iş adamları örgütlerinin öyküsü (Buğra, 1998), daha sonraları iller ve bölgeler bazında TÜSİAD benzeri SİAD’ların kurulması ile devam etmiştir (Buğra ve Savaşkan, 2014). 1990’da kurulan MÜSİAD, gerek üyelerinin sahip olduğu ideolojik karaktere ve gerekse benimsedikleri şube tipi örgütlenme biçimine istinaden Türkiye’deki gönüllü iş adamları örgütlerinin öyküsüne farklı bir boyut kazandırmıştır (Buğra ve Savaşkan, 2014). Diğer yandan, önemli ölçüde Anadolu şehirlerinde faaliyet gösteren, küçük ve orta ölçekli işletme sahibi iş adamlarınca, bunların TÜSİAD’a üye olmalarının önündeki engellere istinaden, bölgesel ve sektörel bazda kurulan kimi SİAD’lar, Türkiye çapında şubeleşmeler suretiyle kapsamlı bir örgütlenme yapısı benimseyen MÜSİAD karşısında bütünleşme ihtiyacı hissetmiş ve 1990’ların ikinci yarısından itibaren TÜSİAD’ın da dâhil olduğu platformlar aracılığı ile 2004 yılında TÜRKONFED’in kuruluşuna uzanan süreci başlatmışlardır. TÜRKONFED’in gerek kuruluş aşamasında ve gerekse mevcut yapısında, TÜSİAD’ın maddi ve manevi desteği ve etkisi açıkça bilinen bir durumdur (Buğra ve Savaşkan, 2014). Bu ilişki biçimine dayanarak, çalışmamızda TÜSİAD ve TÜRKONFED ideolojik temelde tek bir organik yapı olarak kabul edilmiştir.

İdeolojiler nezdinde birbirlerinden farklı oldukları genel olarak kabul gören iki örgütlenme TÜSİAD/TÜRKONFED ile MÜSİAD (Buğra, 1998; Buğra ve Savaşkan, 2014; Keyman ve Koyuncu, 2005; Öniş ve Türem, 2001), birer kolektif aktör ve eyleyen olarak inceleme nesnelimizin ilk yarısını oluşturmaktadır. Bu örgütlere üye iş adamları da, bireysel aktör ve eyleyen olarak inceleme nesnemizin diğer yarısına tekabül etmektedir.

Türkiye’deki ideolojileri sistematik bir biçimde konu edinen çalışmalar beraberce değerlendirildiğinde, farklılaşmalar olmakla birlikte, genel olarak etkili olan siyasal ideolojik gelenekleri *modernleşme ve batıcılık* (Bora, 2017, s. 65-118; Kocabaşoğlu, 2007), *milliyetçilik* (Aydın, 2013; Bora, 2017, s. 195-270; 2008), *Kemalizm ve Atatürkçülük* (Bora, 2017, s. 119-194; Çelik, 2013; İnsel, 2009), *muhafazakârlık*

(Akıncı, 2013; Bora, 2017, s. 341-414; Çiğdem, 2006), *İslamcılık* (Aktay, 2005; Bora, 2017, s. 415-517; Guida ve Çaha, 2013), *liberalizm* (Bora, 2017, s. 519-571; Erdoğan ve Yılmaz, 2005; Şahin, 2013) ve *sol düşünce* (Bora, 2017, s. 573-739; Duman, 2013; Gültekingil, 2008) biçiminde sıralamak mümkün görünmektedir. Kimi zaman bu ideolojilerden birinin, diğerlerinden kesin ve analitik çizgilerle ayrılmasının zorluğu bilinmektedir (Bora ve Gültekingil, 2009a). Ancak, çalışmanın araştırma kısmında, yapsal örüntüler olarak çerçeve oluşturacak bu sınıflamalardan her biri ile hangi kavramsal çerçeveye işaret edildiğinin tespitinde konuyu sistematik bir biçimde ele almış bulunan Bora ve Gültekingil (2009b), Bora (2017) ile Çaha ve Şahin’den (2013) faydalandığı belirtilmelidir.

Bu açıklamalar doğrultusunda çalışmamızda cevap aranan araştırma sorusu şudur:

Türkiye’de, belirli bir tarihsel süreç dâhilinde, kolektif aktörler olarak TÜSİAD/TÜRKONFED ve MÜSİAD ile bireysel aktörler olarak bunların üyelerinin ideoloji üretimleri/yeniden üretimleri, farklı ilişkisel bağlamlarda nasıl gerçekleşmektedir?

4. Veri Kaynakları ve Yöntem

Araştırma için veriler, kolektif aktörler (iş adamları örgütleri) ve bireysel aktörler (iş adamları örgütlerinin üyeleri) düzeyinde ayrı ayrı toplanmıştır. Kolektif aktörler nezdinde iki ayrı ilişkisel bağlamda inceleme yapılmıştır. Bunlardan ilki, kolektif aktörlerde sık karşılaşılan, *sürelibasılı yayınlar vasıtasıyla* oluşturulan ilişkisel bağlamdır. Kolektif aktörler, periyodik olarak yayımladıkları basılı dokümanlarla bir yandan muhatapları ile aralarında bir ilişki zemini kurarlarken, diğer taraftan da bu zemin üzerinde yükselen ilişkisel bağlam üretim/yeniden üretim süreçleri için bir araç haline gelmektedir. Türkiye’de de iş adamları örgütlerinin farklı isimler altında yayımladıkları süreli yayınları bulunmaktadır. Bu çalışma kapsamında TÜSİAD tarafından yayımlanan *Görüş* dergisi ile MÜSİAD tarafından yayımlanan *Çerçeve* dergisi, *sürelibasılı yayınlar vasıtasıyla oluşturulan ilişkisel bağlamlar* olarak incelemeye alınmıştır. Her iki dergi de her yıl 2 ila 5 arasında sayı ile yayımlanmaktadır. Dergilerde, örgütlere dair güncel haberlerin yanı sıra konularında uzman kişilerce kaleme alınan makalelere de yer verildiği görülmektedir. Her sayıda, genellikle, o dönemdeki yönetim kurulu başkanına ait bir giriş makalesiyle başlayan bu dergiler, başta gündelik iç ve dış politika ve ekonomi konuları olmak üzere pek çok konuda yazılara ev sahipliği yapmaktadırlar.

TÜSİAD’a ait *Görüş* dergisinin uzunca bir aradan sonra 2010 yılı içerisinde 61’inci sayısı ile birlikte yeniden yayımlanmaya başlamasından dolayı, koşutluğun sağlanabilmesi adına inceleme 2010 ile 2014 yılları arasında yayımlanan sayılar üzerinde yapılmıştır. 2010-2014 yılları arasında *Görüş* dergisi 25 sayı ile yayımlanırken, *Çerçeve* dergisi 14 sayı ile okuyucuları ile buluşmuştur. Sayılar bazında *Görüş* lehine gözlemlenen bu dengesizliğin sayfa sayıları ile makale, haber vb. bağımsız birimlerin sayıları söz konusu olduğunda bu denli farklılaşmadığı görülmektedir. Nitekim *Görüş* dergisi bu süre içerisinde 25 sayıda toplam 2.081 sayfa ile yayımlanırken, *Çerçeve* dergisi 14 sayıda 2.093 sayfaya ulaşmıştır. Dergilerin içerdikleri konular bazında da yakın

bir görünüm sergiledikleri dikkat çekmektedir. Ancak Görüş dergisinde küreselleşme/uluslararası ekonomi ve politika ile güncel iç politika konularına ağırlık verilirken, Çerçeve dergisinde ulusal ekonomi/kalkınma/reform ile Ortadoğu/Balkanlar/Afrika konularının daha fazla yer bulduğu görülmektedir. Buna karşın her iki dergide de sosyal konular ile AB/ABD başlıkları altında gruplanabilen konular birbirine yakın oranlarda yer almaktadır.

Çalışma kapsamında, kolektif aktörler düzeyinde incelenen ikinci ilişki bağlamı, son zamanlarda sosyal bilim araştırmalarında, oldukça ön plana çıktığı gözlemlenen *sosyal medya* oluşturmaktadır (Amichai-Hamburger ve Vinitzky, 2010; Kim ve Chen, 2016; Zhao, Grasmuck ve Martin, 2008). Sosyal medya hesaplarının, dünyada ve Türkiye'de birçok kurumda olduğu gibi, Türkiye'deki iş adamları derneklerince de kullanıldıkları görülmektedir. Yazılı ve görsel nitelikteki metinlerin paylaşılabilirliği iki popüler sosyal medya sitesindeki hesaplar esas kabul edilerek elde edilen bu verilerde de tarihsel süreç tutarlılığının sağlanabilmesi için 2010 ile 2014 yılları arasında gerçekleştirilen paylaşımlar dikkate alınmıştır. Her bir örgüt için 3.000'in üzerinde olmak üzere, iki örgüt için toplamda 7000'e yakın paylaşım incelenmiştir. Bu paylaşımlarda da Görüş ve Çerçeve dergilerinde olduğu gibi, benzer konulara yer verildiği ancak kimi konularda oransal farklılaşmalarla karşılaşılabildiği görülmüştür. Süreli ve basılı yayınlardan farklı olarak sosyal medya hesaplarında, her iki örgüt için de, sosyal ve gündelik meselelerin tüm paylaşımlar içinde %40'a yakın bir yekûn tuttuğu, buna ek olarak, TÜSİAD/TÜRKONFED cephesinde küreselleşme/uluslararası ekonomi ve politika konuları ön plana çıkarken, MÜSİAD'ın paylaşımlarında ulusal ekonomi/kalkınma/reform ile Ortadoğu/Balkanlar/Afrika konularına daha fazla yer verildiği görülmektedir.

Bireysel aktörler nezdinde elde edilen veriler de iki temel kaynaktan toplanmıştır. Bu sefer, ilkinin, yine iş adamları örgütlerinin üyelerinin sosyal medya hesaplarındaki paylaşımları oluştururken, ikinci kaynağı aynı üyeler ile yapılan görüşmeler oluşturmuştur. Kolektif aktörlerdekine

benzer biçimde, yazılı ve görsel nitelikteki metinlerin paylaşılabilirliği iki popüler sosyal medya sitesindeki hesaplar çerçeve kabul edilerek 2010 ile 2014 yılları arasında gerçekleştirilen paylaşımlar incelenmiştir. Her bir örgütten 4 olmak üzere toplamda 8 iş adamının sosyal paylaşım hesapları veri alınmıştır. Bireysel aktörlerin belirlenmesinde, daha sonraki aşamada bu aktörlerle yüz yüze görüşmeler de gerçekleştirildiği için, *amaçlı/kolay ulaşılabılır örnekleme yöntemi* (Patton, 2002, s. 241-242; Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 123-124) kullanılmıştır. Bu suretle, kolektif aktörlerde olduğu üzere, her bir aktör için 3.000'in üzerinde olmak üzere toplamda 20.000'in üzerinde paylaşım incelemeye tabi tutulmuştur. Bu paylaşımlarda da, kolektif aktörlerin sosyal medya sitelerinde olduğu gibi, benzer konulara yer verildiği ancak kimi konularda oransal farklılaşmalar olduğu görülmüştür. Bireysel aktörlerin sosyal medya hesaplarında, her iki örgüt için de, sosyal ve gündelik meselelerin tüm paylaşımlar içinde %60'a yakın bir yekûn tuttuğu görülmektedir. Diğer konularda önemli farklılaşmalarla karşılaşmamıştır.

Bireysel aktörler nezdinde elde edilen verilerde ikinci kaynağı, iş adamları ile gerçekleştirilen görüşmeler oluşturmuştur. Tamamı, 2015 yılının ilk yarısı içerisinde gerçekleştirilen görüşmelerde, her bir iş adamı için mümkün olabildiği ölçüde, "bir tam mesai gününü beraberce geçirme" esası gözetilmiştir. Beraberce geçirilen zaman süresince, anlatsal/sohbet tarzı (yapılandırılmamış) görüşme tekniği (Patton, 2002, s. 342-343; Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 131) kullanılmak suretiyle elde edilen veriler içerisinde, dinleme kaydı ile kayıt altına alınanların yanı sıra, not almak suretiyle kayıt altına alınmış veriler de bulunmaktadır. Bütün bu görüşmeler boyunca, farklı ilişki bağlamları (sosyal medya/yüz yüze görüşme) arasındaki tutarlılığın gözetilmesi adına, bu iş adamlarının sosyal medya hesaplarında ön plana çıkan konular üzerinde durmaya özen gösterilmiştir. İş adamları örgütlerinden örgütsel (kolektif) ve bireysel düzeyde toplanan veriler, Tablo 1'de özetlenmektedir.

Tablo 1. Araştırma Kapsamında Analizi Gerçekleştirilen Verilerin Dökümü

Verinin Kaynağı	Aktör Türü	Verinin Türü	Miktar/Süre
TÜSİAD/TÜRKONFED	Kolektif Aktör	Basılı-süreli yayınlar	25 sayı / 2.081 sayfa
		Sosyal medya hesaplarındaki yazılı ve görsel paylaşımlar	2010-2014 yılları arasında
		Bireysel Aktör	Katılımlı gözlem
	Bireysel Aktör	Dinleme kaydı olan görüşmeler	4 kişi / 3 saat 56 dk
		Sosyal medya hesaplarındaki yazılı ve görsel paylaşımlar	2010-2014 yılları arasında
		MÜSİAD	Kolektif Aktör
MÜSİAD	Kolektif Aktör	Sosyal medya hesaplarındaki yazılı ve görsel paylaşımlar	2010-2014 yılları arasında
		Bireysel Aktör	Katılımlı gözlem
	Bireysel Aktör	Dinleme kaydı olan görüşmeler	4 kişi / 5 saat 36 dakika
		Sosyal medya hesaplarındaki yazılı ve görsel paylaşımlar	2010-2014 yılları arasında

Toplanan verilerin analizinde, daha önce Suddaby ve Greenwood (2005) tarafından da kullanılan *içerik analizi* yöntemi (Mayring, 2000; Schreier, 2013) kullanılmıştır. Çeşitli veri kaynaklarından elde edilen ve yazılı ve görsel metinlerden oluşan içerikler, Türkiye'deki ideolojiler temel alınarak kodlanmıştır (Strauss ve Corbin, 1998). Bu

metodoloji, her biri *kurumsallaşmış, tarihsellik kazanmış, sembolik nitelikli* olgular, nesnelere ve eylemlere bütününe işaret eden ve toplumsal *dil (language) ve söz dağarcığının (vocabulary)* da hem nesnesi hem de çerçeveleyicisi olarak rol oynayan *ideolojiler* ile bunların *üretim ve yeniden üretim mekanizmalarının*, çok düzeyli ve içeriden dışarıya

(from the inside out) (Flick, von Kardorff ve Steinke, 2004) bir perspektifle anlamlandırılmasını temin etmek amacıyla tercih edilmiştir.

Analiz aşamasında, öncelikle gerekli yerlerde transkripsiyon yapılarak yazılı metinler oluşturulmuş, sonrasında verilerin, Türkiye'deki ideolojiler çerçeveleyiciliğinde, bir üretime/yeniden üretime kaynaklık edip edemeyeceği anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu itibarla, "Evet: Bu söylem ideolojiler çerçeveleyiciliğinde bir üretime/yeniden üretime kaynaklık etmektedir" ya da "Hayır: Bu söylem ideolojiler çerçeveleyiciliğinde bir üretime/yeniden üretime kaynaklık etmemektedir" biçiminde somutlaşan iki seçenekli bir kodlama süreci gerçekleştirilmiştir. Bu kodlama sürecinin sonunda her biri Türkiye'deki ideolojiler çerçeveleyiciliğinde kodlanan söylemler ortaya çıkarılmıştır. Çeşitli veri kaynaklarından elde edilen bu söylemlerin toplam içindeki oranı yaklaşık olarak %15 düzeyinde olmuştur.

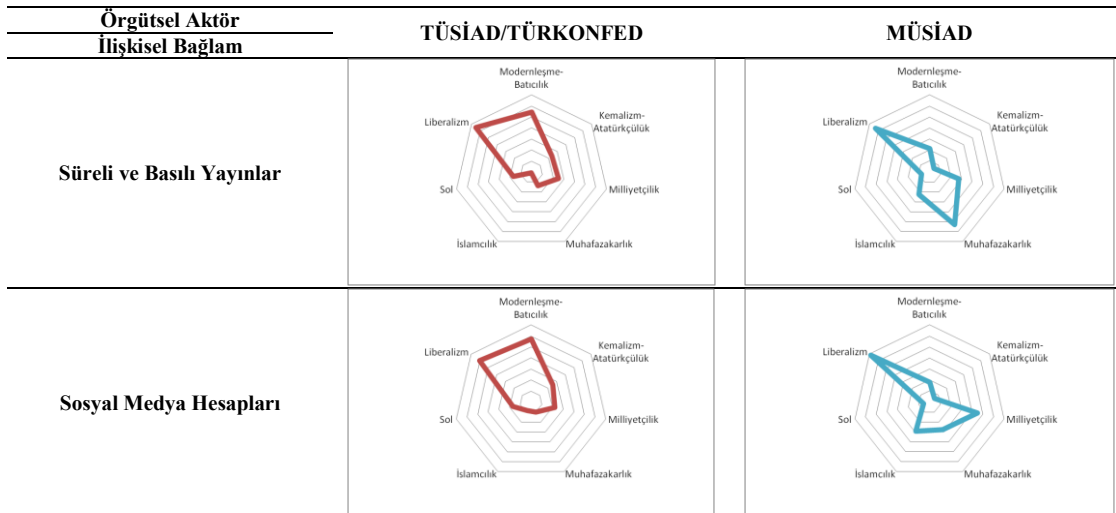
Analizin ikinci aşamasında, veri kaynaklarından elde edilen ve ilk aşama sonunda "Türkiye'deki ideolojiler çerçeveleyiciliğinde bir üretime/yeniden üretime kaynaklık edebileceği" yönünde sınıflandırılan söylemlerin Türkiye'deki ideolojiler üzerine Bora ve Gültekinil (2009b) tarafından ortaya konulan yedi ideoloji temel alınarak kodlanması yapılmıştır. Kolektif ve bireysel aktörler nezdinde toplanan ve ideolojiler çerçevesinde bir üretim/yeniden üretim pratiğine kaynaklık teşkil edebileceği düşünülen bu söylemlerin kodlanması aşamasında, siyasal bilimler alanında yeterlik aşamasını geçmiş iki doktora öğrencisi ile birlikte çalışılmıştır. Bu aşamada, öncelikle kodlamacılar arasında Türkiye'deki ideolojiler hakkında kavramsal olarak bir fikir birliğine varılmasını temin etmek için tanımlamalar üzerinde mutabakat sağlanmıştır. Müteakiben, kodlamacılar, bazen bir fotoğraf, bazen bir cümle, bazen bir paragraf olarak karşımıza çıkabilen ve görsel ve/veya yazılı metinlerden oluşan her bir söylem için, tek bir ideoloji ile ilişkilendirmek suretiyle kodlamalar yapmaları istenmiştir. Her bir kodlamacı, değerlendirmelerini bağımsız olarak gerçekleştirmiştir. Ekte çeşitli veri kaynaklarından elde

edilen verilerin nasıl kodlandığına dair örnekler yer almaktadır. Birinci yazar dâhil, üç kodlamacı tarafından gerçekleştirilen kodlamaların bir araya getirilmesinden sonra %91,33 oranında bir uyum ortaya çıkmıştır. Daha sonra, uyum sağlanamayan kodlamalar üzerinde de görüşülerek üç kodlamacı arasında %100 bir uzlaşma sağlanmıştır. Analizin son aşamasında, gerçekleştirilen kodlamalar neticesinde farklı düzeylerdeki aktörlerin, farklı ilişkimsel bağlamlarda ürettikleri/yeniden ürettikleri ideolojiler ile bunların eyleyenlik boyutlarına dair yönelimlerinin sayısallaştırılarak görselleştirilmeleri (Ertug, Gruber, Nyberg ve Steensma, 2018; Henderson ve Segal, 2013) yapılmıştır.

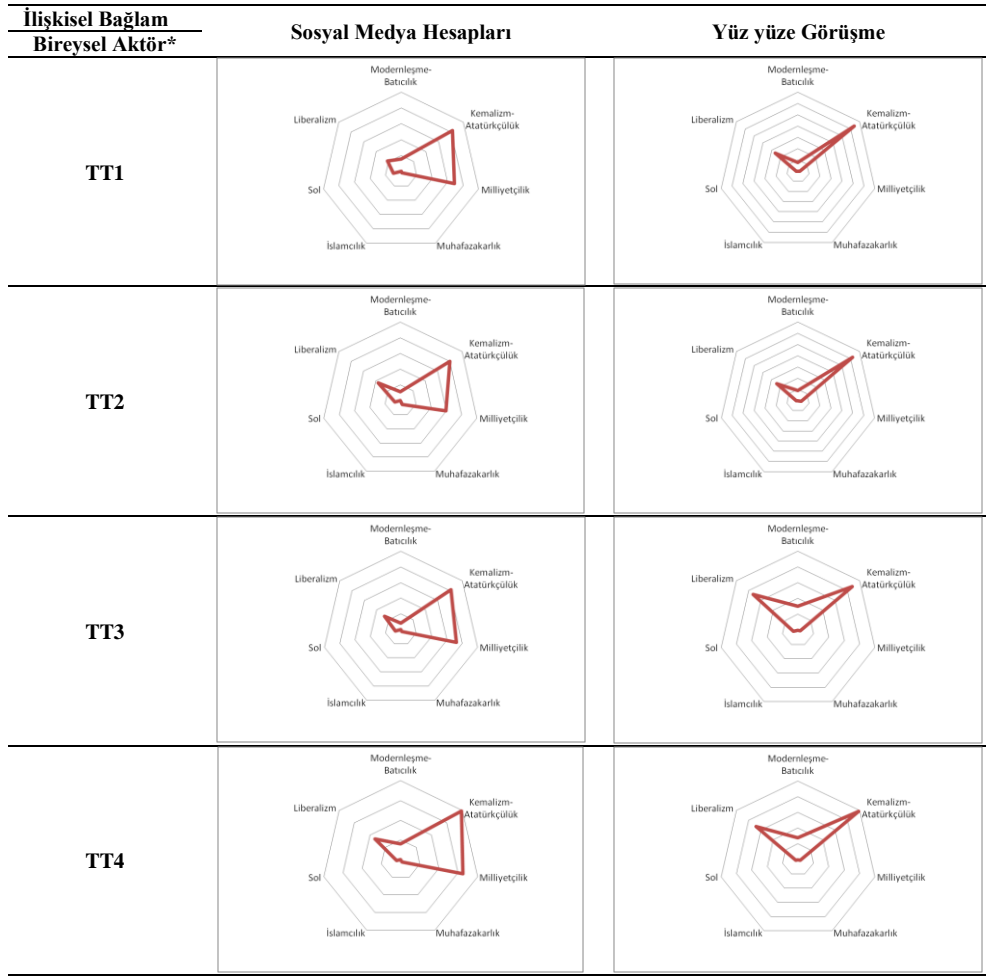
5. Bulgular

5.1. Kolektif Aktörlerin İdeoloji Üretimleri/Yeniden Üretimleri

Kolektif aktörler nezdinde incelenen TÜSİAD/TÜRKONFED ile MÜSİAD için, ideolojilerin üretimleri/yeniden üretimleri hususunda basılı ve süreli yayımlar ve sosyal medya hesapları olmak üzere iki ayrı bağlamda kodlamalar yapılmıştır. Bu iki ilişkisel bağlamda üretilen ideolojilerin dağılımları görsel olarak Şekil 1'de resmedilmiştir. Görülebileceği üzere, her iki örgütte de gerek basılı-süreli yayınlarda ve gerekse sosyal medya hesaplarında, liberalizm en fazla üretime/yeniden üretime konu olan ideoloji olarak ön plana çıkmaktadır. TÜSİAD/TÜRKONFED cephesinde, her iki ilişkisel bağlam için de modernleşme-batıcılık, liberalizmin ardından en fazla üretime/yeniden üretime konu olan ikinci ideoloji olarak seyretmekteyken, modernleşme-batıcılığı, Kemalizm-Atatürkçülük ve milliyetçilik izlemektedir. MÜSİAD'ın Çerçeve dergisinde liberalizmi takiben, muhafazakârlığın, sosyal medya hesaplarında ise milliyetçiliğin en fazla üretime/yeniden üretime konu olan ideolojiler olarak ön plana çıktığı görülmektedir. MÜSİAD cephesinde, bu ideolojileri takiben, İslamcılık ile modernleşme-batıcılığın yer aldığı anlaşılmaktadır.

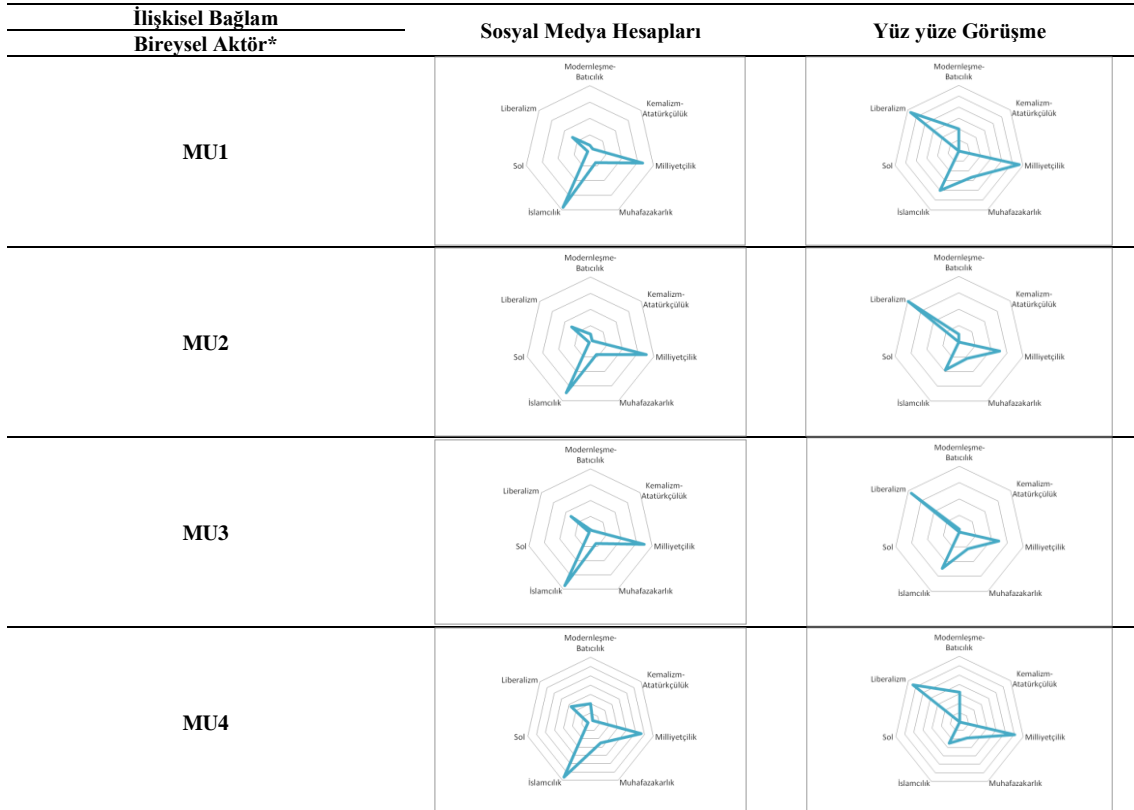

Şekil 1. TÜSİAD/TÜRKONFED'in ve MÜSİAD'ın farklı ilişkisel bağlamlarda ideolojilere ilişkin üretimleri/yeniden üretimleri

*TT: TÜSİAD/TÜRKONFED Üyesi

Şekil 2. TÜSİAD/TÜRKONFED üyelerinin farklı ilişkisel bağlamlarda ideolojilere ilişkin üretimleri/yeniden üretimler

*MU: MÜSİAD Üyesi

Şekil 3. MÜSİAD üyelerinin farklı ilişkisel bağlamlarda ideolojilere ilişkin üretimleri/yeniden üretimler

TÜSİAD/TÜRKONFED cephesi için iki ayrı ilişkisel bağlamda üretilen/yeniden üretilen ideolojiler çok farklılaşmazken, MÜSİAD söz konusu olduğunda, süreli ve basılı yayınlara kıyasla, kayba uğradığı görülen muhafazakârlığın karşısında İslamcılık ile milliyetçilik daha güçlü pozisyonlara yükselmektedir. Buna göre, TÜSİAD/TÜRKONFED’de, inceleme yapılan iki ayrı ilişkisel bağlamda üretime/yeniden üretime konu olan ideolojiler hususunda büyük bir farklılaşmayla karşılaşmazken, MÜSİAD’da, İslamcılık, muhafazakârlık ve milliyetçilik ideolojileri nezdinde hatırı sayılır farklılaşmalarla karşılaştığı görülmektedir. Bir kolektif aktör olarak MÜSİAD’da süreli ve basılı yayınlarda, liberalizmden sonra gelmek üzere, muhafazakârlık ideolojisi üretime/yeniden üretime konu edilirken, ilişkisel bağlam sosyal medya hesapları olunca muhafazakârlığın, İslamcılıkla milliyetçiliğin gerisine düşmesi önemli bir farklılaşmaya işaret etmektedir.

5.2. Bireysel Aktörlerin İdeoloji Üretimleri/Yeniden Üretimleri

Araştırmada, bireysel aktörler nezdinde bir tarafta TÜSİAD/TÜRKONFED ve MÜSİAD üyelerinin sosyal medya hesapları, diğer tarafta yüz yüze yapılan görüşme sonuçları kodlanmıştır. Şekil 2 ve 3, iki ilişkisel bağlamda üretilen/yeniden üretilen ideolojilerin görece dağılımlarını görsel olarak resmetmektedir.

Buna göre, TÜSİAD/TÜRKONFED üyeleri, her iki ilişkisel bağlamda da Kemalizm ve Atatürkçülüğü yoğun olarak üretime/yeniden üretime konu etmekteyken, sosyal medya hesaplarında, neredeyse Kemalizm ve Atatürkçülük kadar yoğun düzeyde milliyetçiliği de ön plana çıkarmaktadırlar. TÜSİAD/TÜRKONFED üyeleri ile yüz yüze görüşmeler neticesinde ulaşılan bulgulara göre ise,

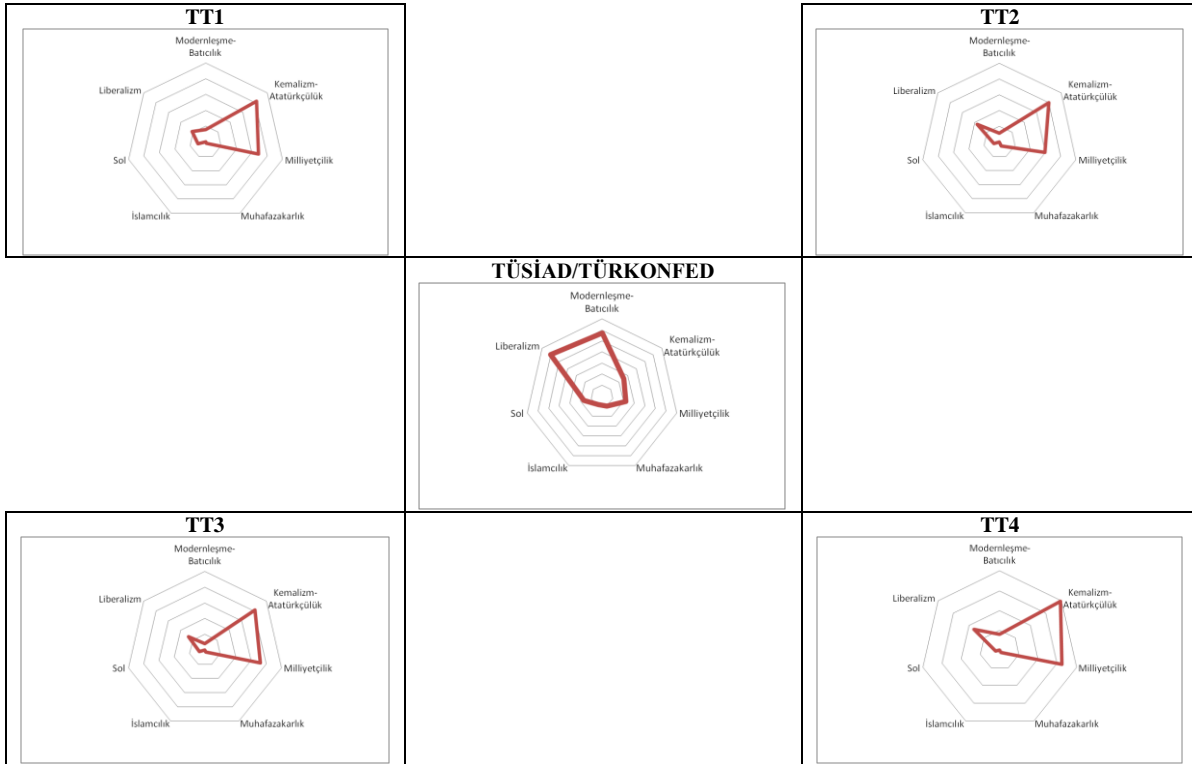
milliyetçiliğin oldukça gerilere düştüğü ve ikinci sırayı liberalizmin aldığı görülmektedir.

MÜSİAD üyelerinin ideolojilere ilişkin üretimleri/yeniden üretimleri incelendiğinde ise, sosyal medya hesaplarında İslamcılık ile milliyetçilik ilk sıraları paylaşmaktayken, yüz yüze görüşmelerde liberalizmin her iki ideolojiyi de geride bırakarak yoğun biçimde üretime/yeniden üretime konu olduğu görülmektedir.

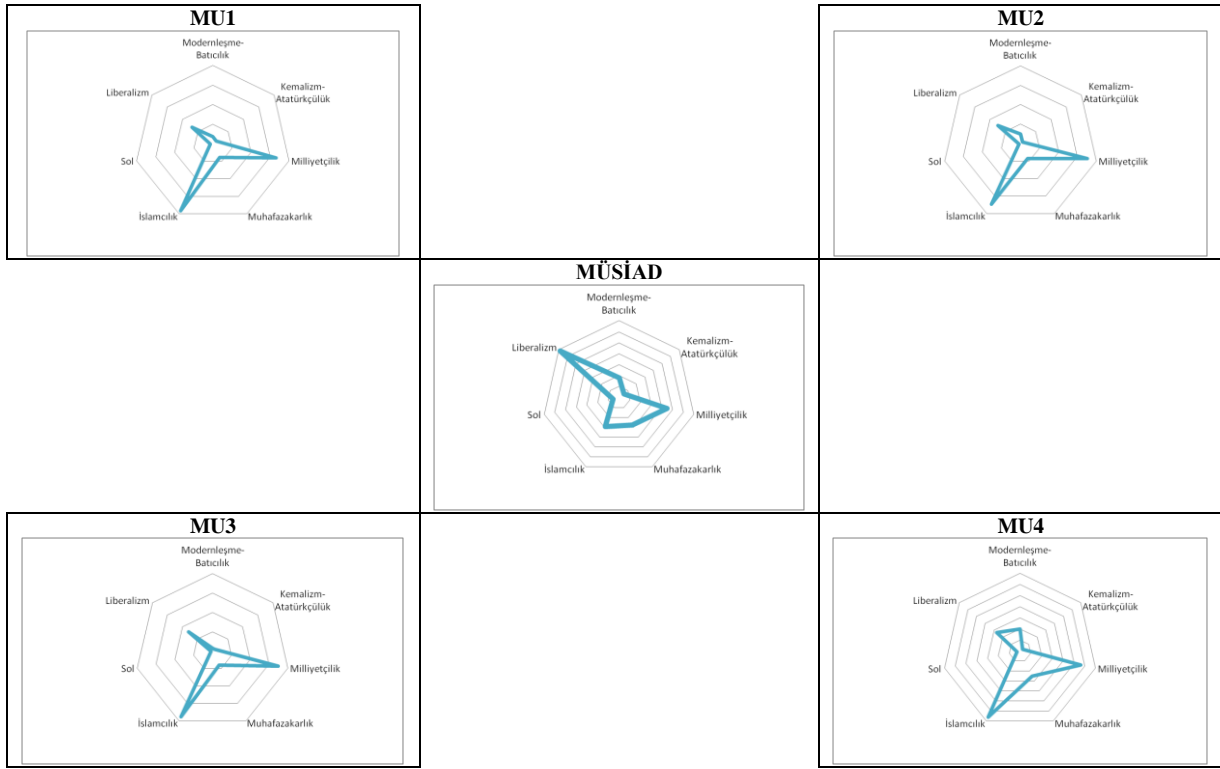
Buna göre, bireysel aktörler düzeyinde ulaşılan bulgular, sosyal medya hesapları bağlamında TÜSİAD/TÜRKONFED cephesinde Kemalizm-Atatürkçülük ve milliyetçiliğin, MÜSİAD cephesinde ise İslamcılık ve milliyetçiliğin ön plana çıktığını, yüz yüze görüşmelerde her iki örgüt üyeleri arasında da liberalizme konu olan üretimlerin/yeniden üretimlerin artış gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Şekil 4 ile 5, aynı ilişkisel bağlam (sosyal medya hesapları) söz konusu olduğunda farklı düzeylerdeki (kolektif/bireysel) aktörlerin ideolojik üretimlerini/yeniden üretimlerini resmetmesi açısından ilginç bir görünüm sergilemektedir.

Şekil 4 ile 5’teki bulgulara göre, her iki örgüt için de, kolektif aktörlerle, bireysel aktörler söz konusu olduğunda ideolojilere ilişkin üretim/yeniden üretim pratiklerinin oldukça farklılaştıkları görülmektedir. TÜSİAD/TÜRKONFED nezdinde Kemalizm ve milliyetçilik, MÜSİAD nezdinde ise İslamcılık ve milliyetçilik, kolektif aktörler düzeyinde tercih edilen ideolojiler olarak yer almıyorlarken, bireysel aktörler düzeyinde ön plana çıkan bu ideolojilerin bu farklılaşmaların kaynağını oluşturdukları anlaşılmaktadır.

Şekil 4. Farklı düzeylerdeki aktörlerin aynı ilişkisel bağlamda ideolojilere dair üretimlerinin/yeniden üretimlerinin karşılaştırılması (TÜSİAD/TÜRKONFED)

Şekil 5. Farklı düzeylerdeki aktörlerin aynı ilişkisel bağlamda ideolojilere dair üretimlerinin/yeniden üretimlerinin karşılaştırılması (MÜSİAD)

6. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada, Emirbayer ve Mische'nin (1998, s. 1005-1008) görgül çalışmalar için önerdiği "farklı zamansal-ilişkisel bağlamlar, belirli eyleyenlik biçimlerine nasıl vesile olurlar ve bunları ne biçimde desteklerler?" sorusundan hareketle Türkiye'de farklı ideolojilere sahip olduğu yaygın bir şekilde kabul edilen iş adamları dernekleri olarak TÜSİAD/TÜRKONFED ve MÜSİAD üzerinde bir araştırma yapılarak bu iki örgütün ve üyelerinin farklı ilişkisel bağlamlarda hangi ideolojilerin üretimlerini/yeniden üretimlerini gerçekleştirmekte oldukları anlaşılmaya çalışılmıştır.

Araştırmada, her iki örgütün süreli-basılı yayınları ile sosyal medya hesapları bağlamında farklı ideolojilerin değişik düzeylerde üretimlerini/ yeniden üretimlerini gerçekleştirdikleri ortaya çıkmıştır. Örneğin, süreli-basılı yayınlarda TÜSİAD/TÜRKONFED cephesinde liberalizm ile modernleşme-batıcılık ön plana çıkarken, MÜSİAD cephesinde liberalizm ve muhafazakarlık ilk sıralarda yer almıştır. Bu ideolojiler arasında liberalizmin ön plana çıkması, incelenen örgütler en nihayetinde iş adamları dernekleri olduğu için, herhangi bir şaşkınlık oluşturmazken, TÜSİAD/TÜRKONFED cephesinde ön plana çıkan modernleşme-batıcılık ile MÜSİAD cephesinde ön plana çıkan muhafazakarlık da bu örgütlere ilişkin kamuoyu izlenimine istinaden normal karşılanmıştır. Araştırma sonuçlarında ilginç olan husus, ilişkisel bağlam sosyal medya hesapları olduğunda, TÜSİAD/TÜRKONFED cephesinde herhangi bir değişikliklerle karşılaşmazken, MÜSİAD cephesinde milliyetçilik ile İslamcılığın, muhafazakarlığı geride bırakacak biçimde öne çıkmaları olmuştur. Ulaşılan bu bulgu, Emirbayer ve Mische'nin (1998) aktörlerin eyleyenliği hususunda farklı ilişkisel bağlamların etkisinin göz önünde bulundurulması gerektiği önerisini destekler mahiyettedir. Zira MÜSİAD cephesinde gözlemlenen bu

bulgu, kimi aktörlerin farklı ilişkisel bağlamlarda değişik ideolojilerin üretimlerini/yeniden üretimlerini ön plana çıkarabileceklerini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Araştırma bulgularına göre, TÜSİAD/TÜRKONFED ile MÜSİAD nezdindeki bireysel aktörler düzeyinde de farklı ilişkisel bağlamlarda değişik ideoloji üretimleri/yeniden üretimleri gerçekleşebilmektedir. Buna göre, sosyal medya hesapları bağlamında üretim/yeniden üretim konusu, TÜSİAD/TÜRKONFED üyelerinde yoğun olarak Kemalizm-Atatürkçülük ideolojisi ile milliyetçilik iken, MÜSİAD üyeleri arasında İslamcılık ile milliyetçilik olmuştur. Bulguları ilginç kılan nokta ise, bir ideoloji olarak liberalizmin, her iki örgüt üyeleri için de yüz yüze görüşmelerde nazaran sosyal medya hesaplarında çok fazla ön planda tutulmaması ve üçüncü sırada yer almasıdır. Diğer taraftan, TÜSİAD/TÜRKONFED üyeleri, yüz yüze görüşmelerde de Kemalizm-Atatürkçülük ideolojisini ön planda tutmaya devam ederlerken, milliyetçiliği sosyal medyadakin nazaran oldukça geride bırakmaktadırlar. Benzer bir gerileme, özellikle de liberalizm ile kıyaslandığında, bu kez İslamcılık ve milliyetçilik için MÜSİAD üyelerinde gözlemlenmektedir. Sosyal medya hesapları bağlamında ilk iki sırada üretime/yeniden üretime konu olan bu iki ideoloji, yüz yüze görüşmeler bağlamında liberalizmin gerisine düşmüş görünmektedir. Bu bulgular, "bireysel aktörler için milliyetçiliğin (MÜSİAD üyeleri için milliyetçiliğin ve İslamcılığın) sosyal medya bağlamında, liberalizmin de yüz yüze görüşmeler bağlamında üretilmeye/yeniden üretilmeye daha uygun ideolojiler olduğu" ya da "liberalizmin, bireysel aktörler için sosyal medya bağlamında üretilmeye/yeniden üretilmeye pek de uygun bir ideoloji olmadığı" yönünde bir çıkarımı cesaretlendirmektedir. Zira her iki örgüt üyeleri de milliyetçiliği sosyal medya bağlamında yoğun olarak üretmekteyken yüz yüze görüşmelerde bu dengenin önemli ölçüde liberalizm lehine döndüğü görülmektedir. Bireysel

aktörler nezdinde karşılaşılan bu durumun da, Emirbayer ve Mische'nin (1998) aktörlerin eyleyenliği hususunda farklı ilişki bağlarının etkisinin göz önünde bulundurulması gerektiği önerisini desteklediği düşünülmektedir. Zira her iki örgüt üyelerinde de gözlemlenen bu bulgu, kimi aktörlerin farklı ilişki bağlarında farklı ideolojilerin üretimlerini/yeniden üretimlerini ön plana çıkarabileceklerini göstermesi bakımından ilginç ve önemlidir.

Kolektif aktörlerle bireysel aktörlerin ideoloji üretimlerinin karşılaştırılması, diğer bir deyişle farklı düzeydeki bağlamdaki aktörlerin ideolojilere ilişkin üretimlerinin/yeniden üretimlerinin kıyaslanması, ilişki bağlarının rolünün daha iyi anlaşılması açısından faydalı olabilecektir. Bulgular bölümündeki Şekil 4 ile Şekil 5'ten de hatırlanabileceği üzere, aynı ilişki bağını oluşturan sosyal medya hesaplarında, kolektif aktörlerle bireysel aktörler arasında ideolojilerin üretimlerinde/yeniden üretimlerinde herhangi bir paralellikle karşılaşmamıştır. Kolektif aktörler nezdinde her iki örgütte de liberalizmin, bireysel aktörler nezdinde ise TÜSİAD/TÜRKONFED cephesinde *Kemalizm-Atatürkçülük ile milliyetçiliğin*, MÜSİAD cephesinde ise *İslamcılık ile milliyetçiliğin* ön plana çıkan ideolojiler olduğu görülmüştür. Bu durum bize, Türkiye bağlamında *Kemalizm-Atatürkçülük, milliyetçilik ve İslamcılığın* bir tür bireysel aktör ideolojisi, liberalizmin ise bir tür örgüt ideolojisi olarak nitelenebileceğini düşündürmektedir. Ancak bundan da önemlisi, bu durum, aktörlerin eyleyenliği hususunda farklı düzeydeki bağlamın etkisinin göz önünde bulundurulması önerisinin desteklendiğine işaret etmektedir. Bu durum, farklı düzeylerdeki aktörlerin aynı ilişki bağlarında dahi olsalar farklı ideolojilerin üretimlerini/yeniden üretimlerini ön plana çıkarabileceklerini göstermesi bakımından ilgi çekicidir.

Çalışma sonucunda ulaşılan bulguların iki temel başlık altında sınıflandırılması mümkün görünmektedir. Başlıklardan ilkinin, çalışmanın kuramsal ve kavramsal çerçevede işaret ettiği noktalar oluşturmaktadır. Buna göre, "ideoloji" kavramı çerçevesinde ulaştığımız bulgular, eyleyenliğin basit bir kavram olarak kenarda bırakılmasının eksik bir perspektif olacağı düşüncesini destekler mahiyettedir. Farklı düzeylerdeki yahut farklı ilişki bağlamındaki aktörlerin ideoloji üretimlerinde/yeniden üretimlerinde, dolayısı ile de eyleyenlik boyutlarına ilişkin yönelimlerinde farklılaşan pratiklere yönelebiliyor oluşları kuramsal ve kavramsal çerçevede "eyleyenlik" konusunun ne kadar hassas bir soyutlamaya işaret ettiğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Ulaşılan sonuçlar, örgütsel kurumsalcılık açısından da, "doğrudan kurumsallaşmış örüntüleri (kurumlar, ideolojiler, mantıklar vs.) etkileme amacı gütmeler de, küçük boyuttaki eylemlerin özelliklerinin" de araştırma konusu edilmesinin önemini vurgular niteliktedir. Bu itibarla, bu çalışmanın sonuçları, örgütsel kurumsalcılar için "eyleyenlerin sadece kurumları etkileme kapasitesine sahip aktörlerden, eyleyenliğin de sadece bu türden aktörlerin amaçlı eylemlerinden ibaret olmadığı" noktasından hareketle inşa edilecek çalışmalar için cesaret verici bir nitelik taşımaktadır.

Çalışmanın sonuçlarına ilişkin ikinci başlığı ise Türkiye bağlamına ilişkin bulgular biçimlendirmektedir.

Türkiye'deki iş adamları örgütleri ile bunların üyeleri üzerinde gerçekleştirilen bu çalışmada, ideolojilerin üretimleri/yeniden üretimleri konusunda farklı düzeylerde ve farklı ilişki bağlarında ulaşılan bulgular, gerek gözlemlenen farklılaşmalar gerekse üretime/yeniden üretime konu olan ideolojilerin nitelikleri konusunda araştırmacıları yeniden düşünmeye yönelebilecek özellikler barındırmaktadır. Bir nebze "bireysel aktör ideolojileri" izlenimi oluşturan *milliyetçilik ile Kemalizm-Atatürkçülüğün*, kolektif aktörler düzeyinde *modernleşme-batıcılığa*, benzer biçimde yine "bireysel aktör ideolojileri" izlenimi oluşturan *milliyetçilik ile İslamcılığın* kolektif aktörler düzeyinde *muhafazakarlığa* evrilmesi bu bulgulara örnek olarak verilebilir. Aynı şekilde, bireysel aktörler düzeyinde, sosyal medya bağlamında ön plana çıktığı görülen *Kemalizm-Atatürkçülük ve İslamcılık* gibi ideolojilerin yüz yüze görüşmeler bağlamında bu denli belirgin olmamaları da araştırmacılar için yeni yönelimlere kapı açabilir.

Araştırmamızın sonuçları, gerek kavramsal ve kuramsal çerçevede gerekse Türkiye'ye özgü nitelikler bağlamında, uzun tarihsel süreçleri mercek altına alan boylamsal araştırmaların yapabileceği katkılara işaret etmesi açısından da önemli görülmektedir. Bu çalışmada, 2010-2014 yılları arasındaki zaman dilimi ile sınırlı tutulan tarihsel sürecin, boylamsal perspektiflerle uzun aralıklarda incelenmesi, "doğrudan kurumsallaşmış örüntüleri (kurumlar, ideolojiler, mantıklar vs.) etkileme amacı gütmeler de, küçük boyuttaki eylemlerin özelliklerinin" daha iyi anlaşılabilmesini sağlayabilecektir. Diğer taraftan, iş adamları örgütleri dışında, benzer özelliklere haiz başka yapılanmaları da konu alan farklı çalışma tasarımları, hem Türkiye bağlamının kendine özgü özelliklerinin hem de bir kavram olarak "eyleyenliğin" niteliklerinin anlaşılabilmesi açısından önemli fırsatlar sunabilecektir.

Kaynakça

- Akıncı, M. (2013). Muhafazakarlık. Ö. Çaha ve B. Şahin (Ed.), *Dünyada ve Türkiye'de siyasal ideolojiler* içinde (s. 103-158). Ankara: Orion Kitabevi.
- Aktay, Y. (Ed.) (2005). *Modern Türkiye'de siyasi düşünce: İslamcılık* (Cilt: 6). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Amichai-Hamburger, Y., & Vinitzky, G. (2010). Social network use and personality. *Computers in Human Behavior*, 26(6), 1289-1295. doi:http://dx.doi.org/10.1016/j.chb.2010.03.018
- Aydın, S. (2013). Milliyetçilik. Ö. Çaha ve B. Şahin (Ed.), *Dünyada ve Türkiye'de siyasal ideolojiler* (s. 223-286). Ankara: Orion Kitabevi.
- Barley, S. R., & Kunda, G. (1992). Design and devotion: Surges of rational and normative ideologies of control in managerial discourse. *Administrative Science Quarterly*, 37(3), 363-399. doi:10.2307/2393449
- Battilana, J., & D'Aunno, T. (2009). Institutional work and the paradox of embedded agency. In T. B. Lawrence, R. Suddaby, & B. Leca (Eds.), *Institutional work: Actors and agency in institutional studies of organizations* (pp. 31-58). UK: Cambridge University Press.
- Berger, P., & Luckmann, T. (1966). *The social construction of knowledge: A treatise in the sociology of knowledge*. NY: Doubleday.
- Boli-Bennett, J., & Meyer, J. W. (1978). The ideology of childhood and the state: rules distinguishing children in national constitutions, 1870-1970. *American Sociological Review*, 43(6), 797-812.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar: Türkiye'de siyasi ideolojiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. (Ed.) (2008). *Modern Türkiye'de siyasi düşünce: Milliyetçilik* (Cilt: 4). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Bora, T. ve Gültekingil, M. (2009a). Sunuş. M. Ö. Alkan (Ed.), *Modern Türkiye'de siyasi düşünce: Cumhuriyet'e devreden düşünce mirası: tanzimat ve meşrutiyet'in birikimi* içinde (Cilt: 1, s. 11-16). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. ve Gültekingil, M. (Ed.). (2009b). *Modern Türkiye'de siyasi düşünce* (Cilt: 1-9). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Brunsson, N. (1982). The irrationality of action and action rationality: Decisions, ideologies and organizational actions. *Journal of Management Studies*, 19(1), 29-44. doi:10.1111/j.1467-6486.1982.tb00058.x
- Buğra, A. (1998). Class, culture, and state: An analysis of interest representation by two turkish business associations. *International Journal of Middle East Studies*, 30(04), 521-539. doi:doi:10.1017/S0020743800052545
- Buğra, A. ve Savaşkan, O. (2014). *New capitalism in Turkey: The relationship between politics, religion and business*. UK: Edward Elgar.
- Clemens, E. S., & Cook, J. M. (1999). Politics and institutionalism: Explaining durability and change. *Annual Review of Sociology*, 25, 441-466.
- Çaha, Ö. ve Şahin, B. (Ed.). (2013). *Dünyada ve Türkiye'de siyasal ideolojiler*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Çeğin, G. ve Göker, E. (2012). Tözlere elveda: İlişkisel sosyolojinin alâmeti farikası. G. Çeğin ve E. Göker (Ed.), *Tözcülüğün tasfiyesi: İlişkisel sosyolojide temel yaklaşımlar* içinde (s. 11-22). Ankara: NotaBene.
- Çelik, A. (2013). Kemalizm. Ö. Çaha ve B. Şahin (Ed.), *Dünyada ve Türkiye'de siyasal ideolojiler* içinde (s. 621-672). Ankara: Orion Kitabevi.
- Çiğdem, A. (Ed.) (2006). *Modern Türkiye'de siyasi düşünce: Muhafazakarlık* (Cilt: 5). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Delbridge, R., & Edwards, T. (2007). Reflections on developments in institutional theory: Toward a relational approach. *Scandinavian Journal of Management*, 23(2), 191-205.
- DiMaggio, P. J. (1983). State expansion and organizational fields. In R. H. Hall & R. E. Quinn (Eds.), *Organizational theory and public policy* (pp. 147-161). BeverlyHills: Sage.
- DiMaggio, P. J. (1988). Interest and agency in institutional theory. In L. G. Zucker (Ed.), *Institutional patterns and organizations: Culture and environment* (pp. 3-22). MA: Ballinger Pub. Co.
- Duman, F. (2013). Sosyalizm. Ö. Çaha ve B. Şahin (Ed.), *Dünyada ve Türkiye'de siyasal ideolojiler* içinde (s. 159-222). Ankara: Orion Kitabevi.
- Eagleton, T. (1991). *Ideology: An introduction*. UK: Cambridge Univ Press.
- Emirbayer, M. (1997). Manifesto for a relational sociology. *American Journal of Sociology*, 103(2), 281-317. doi:10.1086/231209
- Emirbayer, M., & Mische, A. (1998). What is agency? . *American Journal of Sociology*, 103(4), 962-1023.
- Erdoğan, M. ve Yılmaz, M. (Eds.). (2005). *Modern Türkiye'de siyasi düşünce: Liberalizm* (Cilt: 7). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ertug, G., Gruber, M., Nyberg, A., & Steensma, H. K. (2018). From the editors-a brief primer on data visualization opportunities in management research. *Academy of Management Journal*, 61(5), 1613-1625. doi:10.5465/amj.2018.4005
- Feldman, M. S., & Pentland, B. T. (2003). Reconceptualizing organizational routines as a source of flexibility and change. *Administrative Science Quarterly*, 48(1), 94-118. doi:10.2307/3556620
- Fiss, P. C., & Zajac, E. J. (2006). The symbolic management of strategic change: Sensegiving via framing and decoupling. *Academy of Management Journal*, 49(6), 1173-1193. doi:10.5465/amj.2006.23478255
- Flick, U., von Kardorff, E., & Steinke, I. (2004). What is qualitative research? An introduction to the field. In U. Flick, E. von Kardorff, & I. Steinke (Eds.), *A Companion to Qualitative Research* (pp. 3-11). UK: SAGE
- Friedland, R. (2009). Institution, practice, and ontology: Toward a religious sociology. In R. E. Meyer, K. Sahlin, M. J. Ventresca, & P. Walgenbach (Eds.), *Institutions and ideology* (Vol. 27, pp. 45-83): Emerald Group Publishing Limited.
- Friedland, R., & Alford, R. R. (1991). Bringing society back in: Symbols, practices and institutional contradictions. In W. W. Powell & P. J. DiMaggio (Eds.), *The new institutionalism in organizational analysis* (pp. 232-263). Chicago: University of Chicago Press.
- Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. NY: Anchor.
- Greenwood, R., Oliver, C., Sahlin-Andersson, K., & Suddaby, R. (2008). Introduction. In R. Greenwood, C. Oliver, R. Suddaby, & K. Sahlin-Andersson (Eds.), *The Sage handbook of organizational institutionalism* (pp. 1-46). CA: Sage.
- Guida, M., & Çaha, Ö. (2013). İslamcılık. Ö. Çaha ve B. Şahin (Ed.), *Dünyada ve Türkiye'de siyasal ideolojiler* içinde (s. 561-620). Ankara: Orion Kitabevi.
- Guille'n, M. F. (1994). *Models of management: Work, authority, and organization in a comparative perspective*. Chicago: University of Chicago Press.
- Gültekingil, M. (Ed.) (2008). *Modern Türkiye'de siyasi düşünce: Sol* (Cilt: 8). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hallett, T., Schulman, D., & Fine, G. A. (2008). Peopling organizations: The promise of classic symbolic interactionism for an inhabited institutionalism. In P. Adler (Ed.), *The Oxford handbook of organizational studies: Classical foundation* (pp. 486-509). Oxford: Oxford University Press.
- Hallett, T., & Ventresca, M. J. (2006). Inhabited institutions: Social interactions and organizational forms in Gouldner's Patterns of Industrial Bureaucracy. *Theory and Society*, 35(2), 213-236.
- Hardy, C., & Maguire, S. (2008). Institutional entrepreneurship. In R. Greenwood, C. Oliver, R. Suddaby, & K. Sahlin-Andersson (Eds.), *The Sage handbook of organizational institutionalism* (pp. 198-217). CA: Sage.
- Henderson, S., & Segal, E. H. (2013). Visualizing qualitative data in evaluation research. *New Directions for Evaluation*, 2013(139), 53-71. doi:https://doi.org/10.1002/ev.20067
- Heywood, A. (2012). *Political ideologies: An introduction*. UK: Palgrave Macmillan.
- İnsel, A. (Ed.) (2009). *Modern Türkiye'de siyasi düşünce: Kemalizm* (Cilt: 2). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaplan, S. (2008). Framing contests: Strategy making under uncertainty. *Organization Science*, 19(5), 729-752. doi:10.1287/orsc.1070.0340
- Kasapoğlu, A. (2016a). Önsöz. A. Kasapoğlu (Ed.), *Uygulamalı ilişkisel sosyoloji* içinde (s. 13-16). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Kasapoğlu, A. (2016b). Türkiye'de uygulamalı ilişkisel sosyoloji yapacaklar için bir yolculuk haritası. A. Kasapoğlu (Ed.), *Uygulamalı ilişkisel sosyoloji* içinde (s. 17-85). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Keyman, F., & Koyuncu, B. (2005). Globalization, alternative modernities and the political economy of Turkey. *Review of International Political Economy*, 12(1), 105-128. doi:10.1080/09692290500049896
- Kim, Y., & Chen, H.-T. (2016). Social media and online political participation: The mediating role of exposure to cross-cutting and like-minded perspectives. *Telematics and Informatics*, 33(2), 320-330. doi:http://dx.doi.org/10.1016/j.tele.2015.08.008
- Kivinen, O., & Piirainen, T. (2004). The relevance of ontological commitments in social sciences: Realist and pragmatist viewpoints. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 34(3), 231-248.
- Kivinen, O., & Piirainen, T. (2006). Toward pragmatist methodological relationalism: From philosophizing sociology to sociologizing philosophy. *Philosophy of the Social Sciences*, 36(3), 303-329.
- Kivinen, O., & Piirainen, T. (2007). Sociologizing metaphysics and mind: A pragmatist point of view on the methodology of the social sciences. *Human Studies*, 30(2), 97-114.
- Kivinen, O., & Piirainen, T. (2012). On the distinctively human: two perspectives on the evolution of language and conscious mind. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 42(1), 87-105.
- Kivinen, O., & Piirainen, T. (2013). Human transaction mechanisms in evolutionary niches-a methodological relationalist standpoint. In F. Dépelteau & C. Powell (Eds.), *Applying relational sociology* (pp. 83-100). NY: Palgrave Macmillan.

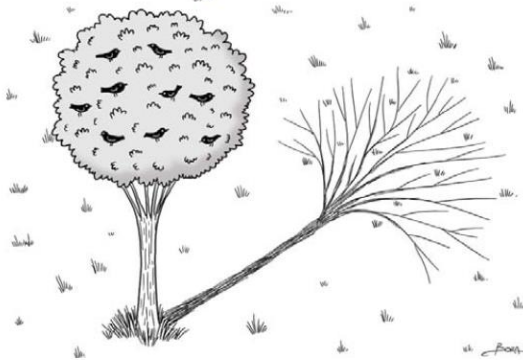
- Kocabaşoğlu, U. (Ed.) (2007). *Modern Türkiye’de siyasi düşünce: Modernleşme ve batıcılık* (Cilt: 3). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lawrence, T. B., Leca, B., & Zilber, T. B. (2013). Institutional work: Current research, new directions and overlooked issues. *Organization Studies*, 34(8), 1023-1033. doi:10.1177/0170840613495305
- Lawrence, T. B., & Suddaby, R. (2006). Institutions and institutional work. In S. R. Clegg, C. Hardy, T. B. Lawrence, & W. R. Nord (Eds.), *Handbook of organization studies* (pp. 215-254). London: Sage.
- Lawrence, T. B., Suddaby, R., & Leca, B. (2009a). Introduction: Theorizing and studying institutional work. In T. B. Lawrence, R. Suddaby, & B. Leca (Eds.), *Institutional work: Actors and agency in institutional studies of organizations* (pp. 1-27). UK: Cambridge University Press.
- Lawrence, T. B., Suddaby, R., & Leca, B. (2011). Institutional work: Refocusing institutional studies of organization. *Journal of Management Inquiry*, 20(1), 52-58. doi:10.1177/1056492610387222
- Lawrence, T. B., Suddaby, R., & Leca, B. (Eds.). (2009b). *Institutional work: Actors and agency in institutional studies of organizations*. UK: Cambridge University Press.
- Lounsbury, M., Ventresca, M., & Hirsch, P. M. (2003). Social movements, field frames and industry emergence: a cultural-political perspective on US recycling. *Socio-Economic Review*, 1(1), 71-104. doi:10.1093/soceco/1.1.71
- Mardin, Ş. (1983). *Din ve ideoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mayring, P. (2000). Qualitative content analysis. *Forum: Qualitative Social Research*, 1(2). doi:https://doi.org/10.17169/fqs-1.2.1089
- McLellan, D. (1995). *Ideology*. UK: Open University Press.
- Meyer, J. W. (1986). Organizations as ideological systems. In T. J. Sergiovanni & J. E. Corbally (Eds.), *Leadership and organizational culture: New perspectives on administrative theory and practice* (pp. 186-205). Chicago: University of Illinois Press.
- Meyer, R. E., Sahlin, K., Ventresca, M. J., & Walgenbach, P. (2009a). Ideology and institutions: Introduction. In R. E. Meyer, K. Sahlin, M. J. Ventresca, & P. Walgenbach (Eds.), *Institutions and ideology (Research in the sociology of organizations)* (Vol. 27, pp. 1-15). Bingley: Emerald Group Publishing Limited.
- Meyer, R. E., Sahlin, K., Ventresca, M. J., & Walgenbach, P. (Eds.). (2009b). *Institutions and ideology (Research in the sociology of organizations)* (Vol. 27). Bingley: Emerald Group Publishing Limited.
- Mutch, A., Delbridge, R., & Ventresca, M. (2006). Situating organizational action: The relational sociology of organizations. *Organization*, 13(5), 607-625. doi:10.1177/1350508406067006
- MÜSİAD. (2010). *Çerçeve*, 54.
- MÜSİAD. (2013). *Çerçeve*, 60.
- MÜSİAD. (2014). *Çerçeve*, 66.
- Öniş, Z., & Türem, U. (2001). Business, globalization and democracy: A comparative analysis of Turkish business associations. *Turkish Studies*, 2(2), 94-120. doi:10.1080/714005691
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods* (3rd ed.). CA: Sage.
- Powell, W. W., & Colyvas, J. A. (2008). Microfoundations of institutional theory. In R. Greenwood, C. Oliver, R. Suddaby, & K. Sahlin-Andersson (Eds.), *The SAGE handbook of organizational institutionalism* (pp. 276-299). London: Sage.
- Reed, M. (2003). The agency/structure dilemma in organization theory: Open doors and brick walls. In H. Tsoukas & C. Knudsen (Eds.), *The Oxford handbook of organization theory* (pp. 289-309). UK: Oxford Univ. Press.
- Sargut, A. S. (2007). Yapısal koşul bağımlılık kuramının örgütsel çevre kuramları bağlamındaki yeri. A. S. Sargut ve Ş. Özen (Ed.), *Örgüt kuramları* içinde (s. 35-75). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Sargut, A. S. ve Özen, Ş. (2007). Örgüt kuramlarına genel bakış: Karşılaştırmalı bir çözümleme. A. S. Sargut ve Ş. Özen (Ed.), *Örgüt kuramları* içinde (s. 11-34). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Schneiberg, M., & Clemens, E. S. (2006). The typical tools for the job: Research strategies in institutional analysis. *Sociological Theory*, 24(3), 195-227. doi:10.1111/j.1467-9558.2006.00288.x
- Schreier, M. (2013). Qualitative content analysis. In U. Flick (Ed.), *The SAGE handbook of qualitative data analysis* (pp. 170-183). CA: Sage.
- Strauss, A., & Corbin, J. (1998). *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. CA: Sage.
- Suddaby, R., & Greenwood, R. (2005). Rhetorical strategies of legitimacy. *Administrative Science Quarterly*, 50(1), 35-67. doi:10.2189/asqu.2005.50.1.35
- Şahin, B. (2013). Liberalizm. Ö. Çaha ve B. Şahin (Ed.), *Dünyada ve Türkiye’de siyasal ideolojiler* içinde (s. 39-102). Ankara: Orion Kitabevi.
- Thomas, G. M., Meyer, J. W., Ramirez, F., & Boli, J. (Eds.). (1987). *Institutional structure: Constituting state, society, and the individual*. Beverly Hills: Sage.
- Turhan, M. S. ve Danişman, A. (2016). *Yapı-eyleyen ikiliği ve kurumsal kuram*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Turhan, M. S. ve Danişman, A. (2018). Kurumsal kuramda eyleyenlik meselesi: İdeoloji kavramı bir çözüm olabilir mi? N. Kalkan, T. Kaplan ve T. İ. Nas (Der.), 26. *Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde (s. 73-80). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- TÜSİAD. (2010a). *Görüş*, 61.
- TÜSİAD. (2010b). *Görüş*, 62.
- TÜSİAD. (2010c). *Görüş*, 63.
- TÜSİAD. (2010d). *Görüş*, 65.
- TÜSİAD. (2011a). *Görüş*, 66.
- TÜSİAD. (2011b). *Görüş*, 67.
- TÜSİAD. (2012). *Görüş*, 73.
- Van Dijk, T. A. (1998). *Ideology: A multidisciplinary approach*. UK: Sage.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Zhao, S., Grasmuck, S., & Martin, J. (2008). Identity construction on Facebook: Digital empowerment in anchored relationships. *Computers in Human Behavior*, 24(5), 1816-1836. doi:https://dx.doi.org/10.1016/j.chb.2008.02.012

Ek: Kodlama Örnekleri

Metin (Yazılı/Görsel)	İdeoloji
Anayasa reformunu da kapsayan demokrasi paketinin beraberinde, belki de öncesinde yapılması gereken, seçim sistemi ve siyasi partiler mevzuatında, çoğulcu demokrasi anlayışına uygun bir reformun gerçekleştirilmesi olmalı. (TÜSİAD, 2010a, s. 7)	Liberalizm
Türkiye’nin AB ülkeleri ile olan ilişkilerindeki zorlukların temelinde, Avrupa kamuoylarının genelde negatif tutumu ve bu yaklaşımın Avrupalı siyasetçiler üzerinde yarattığı siyasal baskı yatmaktadır. (TÜSİAD, 2010a, s. 78)	Milliyetçilik
Ülkemizin imajının, Avrupalı karar vericiler, yönetici kadrolar ve kamuoyu nezdinde düzeltilmesi, Türkiye-AB ilişkilerinin gelişimi için gereklidir. Bu nedenle, AB kamuoyunun Türkiye ve Türk insanı hakkında doğru bilgilendirilmesi, TÜSİAD yurtdışı tanıtım stratejisinin temel unsurudur. TÜSİAD, belirlenen iletişim stratejisi çerçevesinde Brüksel, Berlin ve Paris merkezli çeşitli çalışmalar yürütmektedir. (TÜSİAD, 2010a, s. 78)	Modernleşme ve Batıcılık

Orta-Doğu toplumlarının, aslı kendilerinde olan “otokratik” ve “güdümlü bir ekonomi”ye sahip “İslami” bir rejim kopyasına ihtiyaçları yok. (TÜSİAD, 2010b, s. 38)	Kemalizm ve Atatürkçülük
Türkiye dünyada seragazi emisyonları en hızlı artan ülkeler arasında yer alıyor. Türkiye ekonomik ve sınai gelişme sürecinde karşılaştığı ülkelere oranla henüz geride. Bugüne kadarki kalkınma stratejilerinin emisyon azaltma hedefinden yoksun olması da bir diğer neden. (TÜSİAD, 2011a, s. 35)	Sol
Eğitim çoğunlukla güce ve iktidara hizmet eden bir karaktere sahiptir. Bu hususiyet ancak ve ancak devrimci girişimler, isyanlar ve rönesanslar sayesinde sarsılabilmektedir. (TÜSİAD, 2012, s. 37)	Sol
Osmanlı döneminde sanatçıların nasıl korunduğunu ve onlara nasıl saygı duyulduğunu, Topkapı sarayında asma dalından üzüm koparmak için uğraşan bir hat ustasına Padişah tarafından “Sizin nadide elleriniz hat meşk etmek ile uğraşın, bırakınız o üzümü sizin için başkaları toplar” denmesi çok ince bir anlayışın ve yüksek medeniyetin tezahürüdür. (MÜSİAD, 2010, s. 5)	Muhafazakârlık
Yüce Allah, insanı yeryüzünde halife kılarken hayatı tümü ile onun eline teslim etmiştir. Halifenin görevi, sadece ibadet yapmak değil, bir yandan da dünyayı imar etmektir. Dünya işleri aslında hilafet görevinin ayrılmaz bir parçası, hatta temel unsurdur. (MÜSİAD, 2013, s. 37)	İslamcılık
Takva sahibi iyi bir mümin olmak için, her iki dünya arasında denge kurmak gerekir. Birini diğeri için ihmal etmek caiz değildir. İslam bu dengiyi sağlamak ve insanlığı ebediyen mutlu kılmak için gönderilmiştir. Müslümanların bu ince noktayı çok iyi kavramaları gerekir. (MÜSİAD, 2013, s. 38)	İslamcılık
MÜSİAD olarak ülkemizi B20’de temsil edecek önemli derneklerden biri olarak bu organizasyonun icra kurulunda yer almaktayız. Çünkü B20 organizasyonunda yer alan üye ülkelerin amacı, G20’ye buradaki sonuçları aktarmak ve bu kararların hayata geçmesini sağlamaktır. Ülkemizin en önemli STK’larından biri olarak bölgesel ve küresel ekonomik sorunlara çözüm olabilecek önerilerimizi burada paylaşmış olacağız. (MÜSİAD, 2014, s. 13)	Liberalizm
şimdi benim kızım (...) diye bir anaokuluna gidiyor. Orada bile ufak ufak İngilizceyi aşıladılar. Bazen mesela renkleri karıştırıyor. İngilizcesini söylüyor. (MÜSİAD Üyesi, Görüşme)	Modernleşme ve Batıcılık
Kişi çocuklarının nasıl olmasını istiyorsa onun ortamını belirlemeli, ... okuduğu okulu, ortamı ona göre ayarlamak lazım. ... ailede gördüğü değerler, ... terbiye ahlak ne kadar önemli ise arkadaşlar da o kadar önemli... (MÜSİAD Üyesi, Görüşme)	Muhafazakârlık
Alanya’da bizim derneğe üye (...) diye bir beş yıldızlı otel var ama bana sorarsan yedi yıldızlı konseptte sahip. Yirmi dört saat aç kalmazın. Sahili çok güzel çok temiz.... her şey ücrete dahil. MÜSİAD’a da ciddi bir indirim var. (MÜSİAD Üyesi, Görüşme)	Liberalizm
Cebinizde paranız varsa harcamaya çıkarsınız, paranız yoksa hiçbir yere gidemezsiniz. Eskinde, ben annemden hatırlarım. Yazın patlıcan kuruturdu. Biber kuruturdu. Bamyı kuruturdu. Fasulye kuruturdu. Niçin kurutulurdu bunlar? Yazın bunlar ucuz. Kışın bunları hem bulamıyorsanız, bulsanız bile pahalı. ... hatta ekmeğini yapar. Evinde yapar ekmeğini, dışarıdan ekmeğe dahi almaz. Şimdi bugün zenginlik var. Bu zenginlik olunca, bu gezmeler, dışarı yemeğe gitmeler. (MÜSİAD Üyesi, Görüşme)	Liberalizm
... demokrasi, illaki olmazsa olmazımız. Hukukun üstünlüğü, yargının bağımsızlığı. Bu bizim taraf olduğumuz bir konu. (TÜSİAD/TÜRKONFED Üyesi, Görüşme)	Liberalizm
... biz muhakkak ve muhakkak AB’ne girme sürecinde çok zayıf kaldığımızı ve AB’ne mutlaka girmemiz gerektiğini vurguladık. (TÜSİAD/TÜRKONFED Üyesi, Görüşme)	Modernleşme ve Batıcılık
Biz tabii Atatürk ilkelerine bağlı, Türkiye’de gidişatın iyi gitmediği zamanlarda ön plana çıktık, sesimizi duyurmaya çalıştık. (TÜSİAD/TÜRKONFED Üyesi, Görüşme)	Kemalizm ve Atatürkçülük
Eğer kabul etmiyorsa biliniz ki sizin için hazırladığı daha güzel şeyler vardır. Unutmayalım ki Rabbim ihmal değil imtihan eder. (MÜSİAD Üyesi, Sosyal Medya)	İslamcılık
Medeniyet dediğin açmaksız bedeninin her yerini, desene hayvanlar senden daha medeni (Mehmet Akif Ersoy’dan alıntı) (MÜSİAD Üyesi, Sosyal Medya)	Muhafazakârlık
Hukuk ile demokrasi ve hukuk ile ekonomi arasındaki bağı görmemezliğe gelmek bizi telafisi çok güç kayıplara götürecektir. (Ümit Boyner’den alıntı). (TÜSİAD/TÜRKONFED Üyesi, Sosyal Medya)	Liberalizm

Sol

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ:

ÇEVRE SORUNUNUN ÇOK ÖTESİNDE

(TÜSİAD, 2010a, s. 60)

Modernleşme ve Batıcılık

(TÜSİAD, 2010c, s. 28)

Modernleşme ve Batıcılık

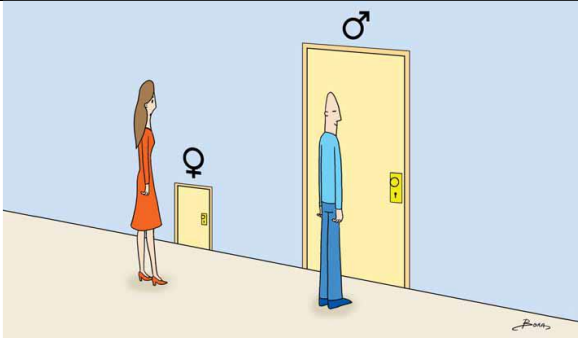
(TÜSİAD, 2010c, s. 30)

Kemalizm ve Atatürkçülük

(TÜSİAD, 2010d, s. 68)

Sol

(TÜSİAD, 2011b, s. 15)

İslamcılık

(MÜSİAD, 2010, s. 3)

Liberalizm

(MÜSİAD, 2014, s. 52)

İslamcılık

(MÜSİAD Üyesi, Sosyal Medya)

Kemalizm ve Atatürkçülük

(TÜSİAD/TÜRKONFED Üyesi, Sosyal Medya)

Muhafazakârlık

(MÜSİAD Üyesi, Sosyal Medya)

Milliyetçilik

(MÜSİAD Üyesi, Sosyal Medya)

İslamcılık

(MÜSİAD Üyesi, Sosyal Medya)